

МУНИЦИПАЛЬНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«ВАЖГОРТСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА»

ПРИНЯТО

решением методического объединения

учителей _____

Протокол №1 от "30" августа 2022 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора. по УВР

_____ И.В. Калинина

Приказ № от "31" августа 2022 г.

Рабочая программа
учебного предмета «Родной язык (коми)»
для начального общего образования
Срок освоения: 4 года (1-4 классы)

Составители:

Ивкина Л.М., Петрова М.В., Остапова Ю.Ю.

учителя начальных классов

2022г.

ВОДЗКЫВ

Школаын шөр велөдан предметъясысь өтиён лоё коми кыв. Чужан кыв велөдан урокъяслён могъясыс:

- сөвмөдны челядьлысь серни да вежөр, велөдны могъяс урчитомён бөрийыны лөсялана кывъяс да пыртны найёс серниё;

- паськөдны челядьлысь асгөгөрсә олөм йылысь төдөмлунсө;
- сөвмөдны быдтор төдны көсейөм;
- велөдны челядьёс сёрнитны литературной (гижөд) коми кывйөн;
- чужтыны коми кыв дінас муслун.

Коми кыв урокъяс вылын колё пöртны олөмө татшөм могъяс:

- велөдны колана ногөн вöчны гижан уджъяс;
- велөдны видлавны тöдмаланторсö уна ногөн: орччөдны, өтвывтны, торйөдны, аддзыны медтөдчанасö, донъявны вочавидзөмсö;

- сөвмөдны челядьлысь кыв туялан кужөмлун да сетны велөдчысьяслы позянлун аслыныс гөгөрвөдны чужан кывлысь аслыспөлөслунсö:

- озырмөдны челядьлысь кывворсö, велөдны аддзыны коми кывлысь коланлунсö;
- велөдны вöчны могъяс урчитөмөн творчествоа (сяма) уджъяс;
- велөдны вөдитчыны велөдчан небөгөн да кывкудъясөн;
- сөвмөдны небөг да лыддысьөм дінө муслун;
- велөдны вöчны петкөдлөм (образец) серти сёрсьён-бөрсён уна сикас удж.

«Коми кыв» уджтасö пыртөма татшөм юкөнувъяс:

1. Коми грамотаё велөдөм да серни сөвмөдөм (1 класс).
2. Фонетика, грамматика, кывъяс гижанног да серни сөвмөдөм (2-4 классъяс).

Челядьлысь лыддысян, сернитан, гижанног да гижан сям сөвмөдан уджъяс индөм могыс «Фонетика, грамматика, кывъяс гижанног да серни сөвмөдөм» юкөнö пырöны содтөд кык юкөн да удж сикасьяс:

- 1) Серни сөвмөдөм, серни сөвмөдан удж сикасьяс.
- 2) Сёрни культура (этш төдана сёрниö велөдөм).

Коми кыв урок вылын велөдысьлы колё төждысьны сы йылысь, медым челядь босьтисны уджтасын индөм колана төдөмлун да сөвмөдісны кужөмлунъяс.

Базисной учебной план серти коми чужан кыв велөдөм вылө сетöма: 1 классын – 99 час (33 вежон, быд вежонын 3 часөн); 2-4 классъясын – 306 час (34 вежон, быд вежонын 3 часөн), ставыс 405-час.

Коми грамотаё велөдөм да серни сөвмөдөм.

Медводдза классын челядьлөн сөвмө лыддысян да гижан сям. Грамотаё велөдан урокъяслөн медшөр могыс – сөвмөдны да стöчмөдны челядьлысь чужан кывъя сернисö, велөдны найёс сернитны колана ногөн да озырмөдны кывворсö. Быд урок вылын велөдысьлы колё водзö сөвмөдны челядьлысь сернисö садйын босьтөм кужөмлунъяссö төд вылын кутөмөн, паськөдны челядьлысь асгөгөрсә олөм да ывлаын вежсьөмъяс йылысь төдөмлунсö (Коми детсадлы «Дзюлюк» уджтас. – Сыктывкар, 2010).

Грамотаё велөдан урокъяс вылын велөдысь төдмөдö челядьёс школаын уджалан правилöясөн, велөдö сöгласа уджавны öта-мөдкөд, пуктыны удж мог да прöверитны уджсö.

Коми да роч грамотаё велөдан урокъяс топыда йитчöмаöсь да мыджсьöны öта-мөд вылас. Тайö йитöдыс отсалö челядьлы велөдчыны бурджыка лыддысьны да гижны, орччөдана велөдöмыс сөвмөдö налысь вежөрсö да сямсö, сетö позянлун бурджыка вöчны творчествоа уджъяс.

Школао пыригөн челядь торъялоны сямнас, вежорнас да мывкыднас. Тайос тод ыло босьтомон велодысылы колотыртны содтод уджыас лыддысылы да гижны кужыс челядькод, отсавны одйоджык велавны лыддысылы мукот челядьлы.

Лыддысян да гижан уджыас котыртигон урок ылын колот водитчыны аддзана уна полос пособиеон да дидактической материалон.

Челядьлы ас вежорон да окотапырыс велодчыны отсалоны ворсом сорон нуодан урокыас, кор челядь тодмалоны нодкывыас да юржуглангыас, вочоны сям да вежор совмодан уджыас.

Коми грамотао велодигон колот паськодны челядьлыс лыддысян позянлунгыасо, ышодны найос ас кежыс лыддысылы да донъявны лыддьомторсо. Кыв урок ылын как вежоннас отчид (10-15 минутон) велодыс тодмодо челядьос коми гижысыслон неыджид небоггысон. Асшора лыддысян уджыас нуодом ыло небоггыасо колот борйыны велодчысыслыс кужомлунсо да арлыд серти гогорвоан позянлунсо артыштомон.

Медводдза классын челядьос лыддысылы да гижны велодигон быт колот тод ылын кутны гигиена боксян коромыас.

Анбурводзвывса кадколасто (7 час) челядь велодчыны сюся, торкавтотг, бур ногон да вежавидзомон кывзыны ота-модлыс сернисо, гогорвоны йозлыс сернисо; сточа, термасыотг, гогорвоана да этш тодомон сернитны, серниын колана мовгыас голосон тодчомон мыйко висытавны да донъявны ота-модлыс сернисо.

Тайо кадот коми фольклор материал ылын челядь тодмасыоны коми кывлон поэтической озырлунон, асгогорса олдомон да вор-ваон. Урокыас ылын уна сикас жанра гижодгыас кывзигон да серпасыас видлалигон велодыс ышодо челядьос тодмавны пыр унджык сикас предмет петкодлыс кыв, висытавны налыс коланлунсо да наон водитчанносо.

Анбурводзвывса кадколасто велодыс тодмодо челядьос прописон – гижны велодчан тетрадон, дасото налыс косо гижигкежло, велодо колана ногон пукавны да ручка кутны. Велодчысыас тодмасыоны кион гижом шыпас юконгысон, петкодлом серти гижоны прописо шыпасыслыс тодчана юконгыасо.

Анбурдырся кадколасто (78 час) велодчысыас водзо бурмодоны чужан кывыа серни, зильоны сюся кывзыны велодысыос да гогорвоны сылыс висыталомсо, юасыны да вочавидзны юаломыас ыло. Мичаа сернитны велодигон тодчанаон лоны коми фольклор да художества гижодгыас лыддьом, серпасыас видлалом, вор-ва отведеайтом да ывлавыв вежсомыас борся наблюдайтом.

Тайо кадколасто челядь тодмасыоны шыасон да шыпасыасон, велодчыны торйодны шы да шыпас: шы кылам да шуам, шыпас аддзам да гижам; велодчыны колана ногон шуаломон медводз лыддыны слоггысон, сесся колана одон быдса кывгысон да гогорвоны лыддьомторсо.

Челядь велодчыны гижны прописын петкодлом (образец) серти ичот да ыджид шыпасыас, слоггыас, кывгыас да серникузгыас тодомлун, кужомлунгыас да гигиена боксян коромыас пыдди пуктомон.

Анбурборвывса кадколасто (14 час) челядь бурмодоны босьтом тодомлунгыас да кужомлунгыас. Тайо кадот нуодсыоны лыддысян да гижан торья урокыас. Велодыс ышодо челядьос лыддыны быдса кывгысон мича горон, колана ногон да одон, лыддьомторсо гогорвоомон. Лыддянтор гогорвоомсо велодчысыас петкодлоны логической ударениеон да голос вежлаломон, велодчыны лыддысылы ас кежын. Лыддьомлон одыс вочасон содо: во помын минутнас 25 кыв.

Лыддысян урокыас ылын челядь велодчыны юаломыас отсгон да натог висытавны лыддьом гижодлыс сюрессо; текст серти лосьодны юаломыас, висыалантор йылыс лосьодны кывыа серпас, гогорвоны гижысыслыс кывйон ас нога водитчомсо да эскодана висытавны лыддьомтор йылыс.

Медводдза классын лыддысян урокъяс нуодом выло дасьтома «Ошкамёшка» небог (Полякова Э.И. Ошкамёшка. – Сыктывкар: Коми небог лэзанін, 2001.) челядылы гортын лыддыом выло сидзжо позьо вёйыны «Коми челядылы антология» (Коми челядылы антология: Медводдза небог. – Сыктывкар: ООО «Анбур», 2010). Сыысь отдор челядь ас кежысь лыддыоны мичаа серпасалом да гырысь шыпасон печатайтом небогъясысь дженъидик висьтыяс, кывбурьяс, мойдыяс, нодкывьяс, сыланкывьяс да мойдкывьяс.

Анбурбөрвывса кадколасто нуодсыоны коми кывйысь торья урокъяс. Урокъяс вылын челядь водзо велодчоны торйодны гижода серниысь серникузяс да лыддыны найос лёсялана шуанногон, гижны ыджыд шыпас серникузя заводитчигон, пуктыны чут, юалан да городан пасьяс серникузя помын.

Гижан урокъяс вылын челядь водзо велодчоны колана ногон йитлыны кывьясын шыпасьяс, гижны шыпасьяссь да слогьяссь сувтытөг, откодь одон, лыддыны-видлавны ассыныс уджсё петкодлом серти. Торья тетрадь велодчысяс видзодомон гижоны кывьяс да серникузяс; велодчоны юрвежысь гижны дженъидик серникузяс, веськодны да гижоны местанас дзугом кывьяс серникузяс; вуджодны рочысь комио кывьяс да дженъид серникузяс, велодысь отсогон лоськодны да гижоны 3-4 серникузя текст.

Во помнас челядь вермёны дасьтыны медводдза велодчан небоглы сиом проекта удж – «Анбурлы шуам «Аттьё!»». Велодысь отсалё челядылы колана ногон дасьтыны тайо проектсё. Велодысяс пуктоны удж могьяс да котырьясон вёчоны колана уджяс. Проект дорйомыс лоо челядлон гажодчомон да мунё ворсом ногон. Котыра уджсё дасьтигон и дорйигон челядь казясны вочожся велодчомыслысь коланлунсё, донъяласны ассыныс тодомлунсё да кужомлунсё.

ФОНЕТИКА, ГРАММАТИКА, КЫВЪЯС ГИЖАННОГ ДА СЕРНИ СӨВМӨДӨМ (2-4 классьяс)

2-4 классьясын водзо сөвмё велодчысяслон коми кыв система йылысь тодомлун (языковй компетенция). Посни классын коми гижод кывйыс велодсё практическё: челядь босьтоны медся колана тодомлунсё да кужомлунсё. Грамматика понятиеяссь велодан подув вылас велодчысяслон вочасон сөвмё йитода серни, сернитан сямлуныс да кывйон серниын водитчан кужомлуныс.

Уджтасё пырёны татшом юконувьяс:

- кыв понятиеясон тодмодан система: фонетика (коми гижод кывлон шыкуд) да орфоэпия (шуансям), графика (шыпаскуд), кывтэчас (морфемика) да кыв артмом, морфология да синтаксис, кыввор (лексика) да фразеология;

- орфография (кывьяс гижанног) да пунктуация;

- серни сөвмөдөм.

Челядь тодмасыоны коми гижод кыв формясон, фонетикаысь медшөр юорьясон, шыясон да на артманногон, некимын кывсикасон да налон торьялом петкодчомон, серникузя сикасьясон да на тэчасон, пунктуация правилёясон, кывьяс гижанногон да орфограмма сикасьясон.

Посни классьяслы уджтасыс артмома вит ыджыд юконысь: «Серни. Текст», «Серникузя», «Шы да шыпас», «Кывсикасьяс», «Кывтэчас да кыв артмом». Кывлысь вежортассё гогорвоодом да кыввор озырмөдом вылын уджыс нуодсё быд урок вылын. Велодан темаяссь сетома сёрсьон-бёрсьон, колана артын (систематичность да централизм принцип серти). Быд классын кыв материалсё сетома ота-мөд вылас подулаломон да топыд йитодын. Юконьяссь да темаяссь топыд йитодын велөдомыс сето велодчысяслы позянлун гогорвоны чужан кывйыслысь системасё.

2-4 классьясын велодны вёйюма татшом темаяс: «Матын вежортаса кывьяс», «Паныд вежортаса кывьяс», «Кыв вежортас», «Вуджодан вежортаса кывьяс», «Серпасалан кывьяс», «Откодя

юргысь кывъяс», «Зумыд кывтэчасъяс». Тайö темаяссö велöдигöн челядь тöдмасьöны серни мичмöдан, серпасалан да лов кыпöдан средствоясöн, казялöны коми кывлысь да сернилысь мичлунсö да сöстöмлунсö. Текстъяслысь шöр мöвпсö восьтöм могысь найö казялöны гижысьяслысь стöч да колана кывъясöн вöдитчöмсö, кывъясыслысь уна ногöн петкöдчöмсö.

Кывсикас велöдан материалсö сетöма сьöрсьöн-бöрсьöн, öта-мöд вылас мыджсьöмöн. Посни классъясын челядь тöдмасьöны татшöм кывсикасъясöн: эмакыв, кадакыв, кывберд, кывбöр, нимвежтас; велöдчöны торйöдны найöс öта-мöдсьыс. «Серникузя» тема велöдигöн тöдмасьöны кывйитöдъясöн.

«Кывлön тэчас» темакöд йитöдын челядь тöдмасьöны öтвужъя кывъясöн, кыв артмöдан да кыв вежлалан суффиксъясöн. Тайö кужöмлуныс отсалас гөгöрвоöдны кывъяслысь вежöртассö, кывсикасъяс костын йитчöмсö, налысь артманногсö да вежласьöмсö, кывъяслысь гижанногсö.

Ичöт классъясын тöдчанаөн лöö «Серникузя» тема. Мöд классын челядь тöдмасьöны «кывтэчас» понятиеөн, гөгöрвоöдöны кывтэчасын сюрöса да йитчан кывъяс, вынсьöдöны серникузя йылысь тöдöмлунъяс, тöдмасьöны серникузя сикасъясöн. Мукöд темаяс велöдигöн челядь торйöдöны серниысь серникузя, велöдчöны шуны да лыддьыны колана ногöн, шуигöн пыдди пуктыны чут, чүтiк, юалан да горöдан пасъяс.

Нельöд классын челядь тöдмасьöны öтсыма юкöдъяса серникузясöн, велöдчöны корсьны да лöсьöдны тöдчанлун да юалöм серти кывйитöдöн да кывйитöдъястöг йитчöм öтсыма юкöдъяса серникузяс, гижигöн öтсыма юкöдъяссö торйöдны чүтiкөн. Во помас челядь тöдмасьöны сложнöй (тэчас) серникузясöн, велöдчöны торйöдны прöстöй серникузя сложнöйысь.

Коми кыв урокъяс вылын велöдысь нуöдö öттшöтш öта-мöдыскöд йитчöм некымын сикас удж: грамматикаысь тöдöмлун босьтöм, гижанног да шуанног кужöмлун сöвмöдöм, челядьлысь кыввор озырмöдöм да йитöда серни сöвмöдöм. «Серни. Текст», «Серникузя», «Шы да шыпас», «Кывсикас», «Кывлön тэчас» темаяс велöдигöн челядь колана ногöн шуалöны шыяс да кывъяс, мичаа лыддьöны серникузяс, пунктуация пасъяс да логическöй ударение пыдди пуктöмөн лыддьöны текстъяс, правилöяс урчитöмөн лöсьöдöны серникузяс да уна сикас жанра гижöдъяс, вежавидзöмөн сернитöны öта-мöдныскöд.

Чужан кыв велöдигöн велöдысь нуöдö уна сикас удж сы могысь, медым сöвмöдны челядьлысь мывкыдлунсö, вежöрсö да сюсьлунсö. Коми кыв урокъяс вылын небöгысь уджъяс вöчигöн челядь велöдчöны туявны фонетикаын да грамматикаын уна сикас петкöдчöмсö, гөгöрвоöдöны кывъяслысь гижанногсö да подулалöны правилöясö. Кыв гижанног правилöясöн тöдмасигöн челядьлön сöвмöны удж сикасъяс вöчан кужöмлунъяс.

Велöдчысьяс вочасöн тöдмасьöны небöгын сетöм рубрика-пасъясöн, гөгöрвоöдöны быд уджлысь могсö да коланлунсö. Вочасöн челядьлön сöвмö велöдчыны кужöмлуныс: велалöны пуктыны ас водзас колана велöдчан могъяс да гөгöрвоны налысь коланлунсö; планируйтны, вöчны да донъявны ас вöчöм уджсö; быд удж вöчны сьöлöмсянь да венны паныдасьлысь сьöкыдлунъяс.

Велöдысьлы пыр колö кутны тöд вылас коми кыв велöдан урокъяслысь ташöм аслыспöлöслунъяс:

1. Коми кывйысь уна сикас удж вöчигöн челядь босьтöны «Уджтасын» индöм фонетикаысь, грамматикаысь да гижанногысь тöдöмлун да кужöмлун.

2. Ичöт классын босьтöм тöдöмлуныс да кужöмлуныс лоас витöд классын грамматика да орфография велöдöмлы подулөн.

3. «Кывсикасъяс» да «Серникузя» юкөнъяс велöдигöн öттшöтш колö нуöдны текст йылысь тöдöмлун вынсьöдан да йитöда серни сöвмöдан уджъяс.

4. Коми кыв урокъяс сетöны позянлун паськöдны челядьлысь тöдöмлунсö чужан му, чужан мулön история да культура йылысь.

5. Чужан кывйö велöдан урокъясыс сетöны позянлун сöвмöдны челядьлысь вежöрсö.

6. Коми кыв урокъяс вылын колö нуöдны уна сикас йитчöм удж: фонетикаысь, грамматикаысь да гижанногоысь тöдöмлун сöвмöдöм да вынсьöдöм, коми серни кывзöм да гөгöрвоöм, йитöда серни сöвмöдöм да кыввор озырмöдöм, колана ногөн лыддьысян да мичаа гижан кужöмлун вынсьöдöм.

Öнiя кадö школа водзын шöр могыс – сöвмöдны челядьлысь чужан кывйöн серниын вöдитчан позянлун йылысь тöдöмлун (коммуникативнöй компетенция). Тайö могсö олöмö пöртöм могысь уджтасö пыртöма «Серни сöвмöдöм» юкөн. Быд классын челядь велöдчöны кывзыны да гөгöрвоны коми серни, мичаа да колана ногөн сернитны комиöн, лыддьысьны да гөгöрвоны лыддьöмторсö, гижны орфография правилöяс вылö подуласьöмөн. Гижтöм (вомгора) да гижöда серни сöвмöдöмыс сетас позянлун колана ногөн комиöн восьтны быд мöвп.

«Шы да шыпас», «Кывсикас», «Кывлөн тэчас», «Серникузя» темаяс öти йитöдын велöдiгөн челядь гөгöрвоöдöны абстрактнöй грамматика понятиес. Понятиессьö, кыв да серникузя артманногсö, орфография правилöяссьö пыдисянджык гөгöрвоны отсалöны уна сикас схемаяс, таблицаыс да отсаян пасьяс. Вобысь воö челядь велöдöны пыртны серниö грамматика терминьяс да вöдитчыны наöн коланаины. Тадзи сöвмö велöдчысьяслөн коми кыв система йылысь тöдöмлун (языкöвöй компетенция).

«Серни. Текст» юкөн сетö ыджыд позянлун мукöд темаяс велöдiгөн сöвмöдны челядьлысь йитöда серни. Текст серти уджъяс отсалöны ас кежысь колана ногөн йитлыны текстын серникузяс, дасьтыны уна сикас гижöд: текст-юöртöм, текст-серпас, текст-мöвпалöм.

Грамматика темаяс велöдiгөн челядьлөн вочасөн содö текст йылысь тöдöмлуныс: гижöда да гижтöм серни, öтка да морта-морта серни, художествоа да наука гижöд, векни да паськыд тема, текстлөн шöр мöвп, юрним, тэчас да мукöд. Текст признакъясөн челядь мöдасны вöдитчны коми кыв да лыддьысян урокъяс вылын серни сöвмöдан уджъяс котыртiгөн.

Роч кывйö велöдöмкöд öтвыв мунö удж велöдчысьяслысь гижöмсö бурмöдöм могысь. 2-3 классъясын коми кыв урок вылын 5-7 минут чöж нуöдсьöны мичаа да колана ног шыпасьяс гижны велöдан уджъяс. Челядь велöдчöны мичаа гижны серияс, шыпасьяссьö бура йитлöмөн да öтпасья костьяс колялöмөн – слогъяс, кывъяс, кывтэчасьяс да серникузяс. Велöдчысьяслысь колана ног гижан кужöмлунсö сöвмöдöм могысь уджтаслөн «Мичаа гижны велöдöм» юкöнын сетöма корöмьяс да вöзйöмьяс.

Коми кыв урокъяс колö нуöдны челядьöс сöвмöдан-велöдан уна сикас методөн. Велöдысьлы уроксö колö нуöдны сiдзи, медым уджъяс вöчöм бöрын челядь асьныс босьтiсны выль тöдöмлун. Быд урок заводитны уджалан могъяс сувтöдöмсянь. Могъяссьö олöмö пöртны отсалö велöдан темакöд йитчöм дидактическöй материал. Велöдысьлы колö тшöкыдджыка сувтöдны челядь водзын проблемнöй юалöмьяс.

Коми кыв урокъяс вылын колö: велöдны уджавны öтув, котырөн да параөн (ёрта-ёрткöд), котырөн вöчны творчества уджъяс (сы лыдын проекта уджъяс). Котыра уджыс сöвмöдö челядьлысь öта-мöдыскöд сöгласөн уджалöм, öти кывйö воöдчöм, ертлысь мöвпалöмсö пыдди пуктöм да сылысь уджсö донъялöм, öтув удж серти кывкöртöд вöчны кужöм.

Коми кыв урок кезлö дасьтысигөн велöдысьлы колö урчитны да пыдди пуктыны челядьлысь сямсö да кужöмлунсö, вöзйыны налы лöсялана творчества да вежöр сöвмöдан уджъяс. «Коми кыв» небöгьясö пыртöм уджъяс сетöны позянлун уджтасын сетöм корöмьяс серти сетны велöдчысьяслы колана тöдöмлун да кужöмлун. Вежöра да нырччысь челядьлы позьö бöрйыны да сетны сьöкыдджык удж сикасыс да содтöд творчества уджъяс.

Велöдысьлы колö вичмöдны кад ашшöр уджлы. Ас кежысь уджъяс позьö вöзйыны и «Коми кыв» небöгысь, и «Дидактическöй материал» пособиеысь. Коми кывйысь «Дидактическöй материал»

небөгъясын велодан тема серти уджъясыс óta-модсъис торъялôны уджаланногнас, лингвистикаыс сьôкыджык материал пыртôмôn. Велодыс бôрйô велодчысылы уджсô сылôn тôдôмлун да кужôмлун сертиыс. Удж сикассô вермас бôрйыны и ачыс велодчысылыс.

Ашôр уджъяс котыртîгôn велодысылы колô велодны челядъôс колана ногôn вôдитчыны индôдъясôn да корôмъясôn. «Коми кыв» велодчан небөгъясын рубрикаяс отсôгôn челядь велодчôны гôгôрвоны удж сикассô, удж вôчан могсô да ас кежыс вôчны уджъяссô. Небôг помын сетôм индôдъясыс отсаласны сьôрсьôn-бôрсьôn да мôвпалôмôn вôчны грамматикаыс быд удж.

Грамматика темаяс велодîгôn велодысылы колô мôдпôвставны велодôмторсô, выльнас тôдмасигôn косавлыны тôдса тема дорô да мыджсыны сы вылô. Челядълôn юрвежô кольô сîйô, мый гижôма тетрадô да тôдчôдôма-визьнитôма коланасô, сетôма индôд.

Ичôт классъясын нуôдсьôны велодана да челядлыс тôдôмлунсô донъялана диктантъяс: видзôдôмôn гижôм, юрвежôр серти гижôм, «Ачим донъяла уджôс» диктант, кылана, видзôдана, гôгôрвоôдана да донъялан диктантъяс. Донъялан уджъяс нуôдôм могыс велодыс бôрйô урок могъяслы лôсялана текст да диктант сикас. (Диктантъяс 2-4 классъясын гижôм вылô\ Лôсьôдîс С.Н.Терентьева. – Сыктывкар: ООО «Анбур», 2010).

Коми кыв урокъяс кындзи быть колô нуôдны серни сôвмôдан урокъяс. Челядь велодчôны гижны изложение да сочинение. Велодыс вочасôn тôдмôдô челядъôс сочинение дîнô корôмъясôn, велодô дженьыда, стôча, тэрмасътôг да гôгôрвоана висътавны ассыныс мôвпъяссô мичаа, сôстôм коми кывъясôn.

2-4 классъясын челядь велодчôны видлавны петкôдлôм серти да ас кежын гижôда уджъяс, индыны тырмытôмторъяс, бырôдны гижôда уджъясын велодôм правилôяс вылô ôшыбкаяс, гижôм текстын (серниын) вежны унаыс паныдасылъыс ôти и сîйô жô кывсô лôсялана кывъясôn, серниô пыртны медся лôсялана кывъяс да кывтэчасъяс. Гижан удж вôчигôn быд велодчыс вермô видзôдлыны кывйыслыс гижанногсô велодчан небôгыс либô кывкудйыс.

Уджтасын сîдзжô сетôма велодчысыслыс сернитан да гижан сямлун донъялан индôдъяс.

2-4 классъясын коми кывйыс велодан темаяс юклôм.

Велодан темаяс	2 класс	3 класс	4 класс	ставыс
Серни. Текст.	9	8	7	24
Серникузя да пунктуация пасъяс	8	9	10	27
Фонетика, графика, орфоэпия да орфография	40	12	9	61
Кывсикасъяс да кыв гижанног	18	34	40	96
Кывлôn тэчас да кыв гижанног	5	12	8	21
Кыв, сылôn вежôртас да кыввор озырмôдôм	3	5	4	12
Йитôда серни сôвмôдôм	19	22	24	65
Ставыс	102	102	102	306

1 КЛАССЫН КОМИ КЫВ ВЕЛОДАН УДЖТАС

Анбурводзвывса кадколаст (7 час)

Велодны челядъôс колана ногôn шуавны коми шыяс да кывъяс; стôча, тэрмасътôг, гôгôрвоана да этш тôдôмôn сернитны, серниын колана мôвпъяс гôлôсôn тôдчôдôмôn мыйкô висътавны.

Сôвмôдны челядлыс йитôда серни, велодны найôс лôсьôдны некымын серникузяыс текст. Велодны челядъôс йитлыны серниын кывъяссô лыд, морт да вежлôг серти.

Тôдмôдны челядъôс серни (гижôда да гижтôм), серникузя, кыв, слог, гласнôй да согласнôй шы понятиесôn.

Велөдны торйөдны текстсы (серниысь) серникузяяс, серникузяысь кывъяс, кывъясысь слогъяс да шыяс. Төдмөдны предмет, действие да признак нимъясөн.

Велөдны видлавны схема отсөгөн шыяс серти кывъяс, висътавны шыяслысь съорсьөн-бörсьөн дорвыв мунөмсö, индыны кывйысь шы лыдсö да торйөдны колана шы, индыны кывйын шылысь инсö, казавны кывйысь öткодъ шыяс. Гөгөрвоөдны, мый шылөн вежсьöмкөд вежсьö и кывлөн вежөртасыс (*öш-ош, шор-шыр, мыр-ныр*).

Озырмөдны челядьлысь кывворсö выль кывъясөн да вочасөн пыртны найöс серниö. Велөдны челядьöс видлавны быд предмет уна боксянь (ыджда, пасъта, джуджда, съöкта, рöм, мыйысь вöчöма да мукöд). Төдмөдны челядьöс гортса да вöрса пемöсьясөн, кужны висътавны на йылысь, гөгөрвоны налысь öткодълунсö да торъялөмсö (мыйөн торъялөны найö öта-мөдсьыс), корсьны öтвывтан кывъяс (*ош, руч да көч – тайö öрса пемöсьяс*); гөгөрвоны öтвтан кывъяслысь вежөртассö, индыны лöсьавтöм кыв (*вурд, катша, визьярда, руч* кывъяс пöвстын лöсьавтöм кыв катша). Велөдны челядьöс бöрйыны предметлы лöсьалана кадакывъяс, висътавны пемöсьяс йылысь (*Вöрса школаын ош велөдö, катшаяс артасьöны, ур ворсö, көч йөктö*). Ышөдны велөдчысьясöс пыртны серниö кывбердъяс (*гөрд, лөз, лөза-гөрда, турунвиж, кольквиж, еджыд, съöда-еджыда, визья, чута, съöд рöма мачьяс*).

Велөдны колана рөмъясөн мичмөдны да визйөдлыны прописын петкөдлөм серти серпасъяс. Чуйдөдны челядьöс адзыны серпасъяслысь матигөгöрса предметъяскöд öткодълунсö, ышөдны шуавны серпасалан предметъяссö да висътавны на йылысь. Төдмөдны рөмъясөн: гөрд, турунвиж, еджыд, съöд, лөз да мукöд.

Төдмөдны челядьöс киён гижöм шыпас юкөнъясөн. Велөдны гижны прописын петкөдлөм серти шыпасъяслысь төдчана юкөнъяссö.

Кыпөдны челядьлысь нимкодълун прописын мичаа гижöмысь да серпасалöмысь, чужтыны мича гижөд дорö ыштöм.

Төдмөдны велөдчысьясöс важся олөмөн, асгөгöрса йöзкотыр олөмын петкөдчöмъясөн, матигөгöр кытшалысь предмет нимъясөн да налөн коланлунөн, вөр-ваын олысь ловъя ловъясөн (*лэбач, гут-гаг, чери да мукöд*). Ышөдны челядьöс радейтны ассьыныс оланінсö, чужан сиктсö да грездсö, видзны вөр-ваын олысьясöс да төждысьны на вöсна. Сетны төдöмлун чужан му йылысь.

Ышөдны челядьöс кывзыны коми мойдъяс, пемöсьяс йылысь сыланкывъяс, лелькуйтчанкывъяс, коми гижысьяслысь гижөдъяс, висътавны ас кывйөн нейджыд мойдъяс да ворсны найöс рольяс серти.

Анбурдырся кадколаст (78 час)

Лыддысьны велөдöм, серни сөвмөдöм да асгөгöрса олөм йылысь төдöмлун паськөдöм

Велөдны челядьöс колана ногөн шуавны шыяс, гөгөрвоөдны шыяслысь артманногсö, корсьны индöм шы вылö кывъяс, кывзигөн төдмавны шыяс, висътавны налысь кывйын съорсьөн-бörсьөн мунөмсö. Ышөдны челядьöс казавны төдса шыяссö кывйысь, төдмавны шыяслысь инсö (кылö медводдзаён, кыв шöрын либö кыв помын), шыяс шуалигөн бырөдны челядьлысь öшыбкаяссö.

Водзö велөдны челядьöс кывны серниысь серникузяяссö, торйөдны серникузяысь кывъяссö да юклыны кывъяссö слогъяс вылö.

Чуйдөдны челядьöс лöсьөдны шыпасъясысь кывъяс да лыддыны найöс, печатайтны торъя тетрадьö кывъяс да серникузяяс.

Төдмөдны *е, ё, я, ю* йота гласнöй шыпасъяслөн аслыспөлöслунөн. Велөдны лыддыны йота шыпасъяса кывъяс.

Велөдны колана ногөн лыддыны *тиш, дж, дз* аффрикатаяса кывъяс да төдмөдны налөн аслыспөлöслунөн. Төдмөдны *ф, х, ц, щ* рочысь пырöм шыясөн, орччөдны найöс коми шыяскөд: *ф-п (шкаф-шкан), х-к (петук-пелух), ц-ч (перец-переч), щ-ш-тиш (щётка-тишöкта)*.

Велөдны колана ногөн лыддыны да гижны небыд паса (ь) кывъяс: кань, каньпи.

Велодны лыддыны торйодан ь да ь пасьяса кывьяс.

Сөвмодны челядьлысь йитода серни, тодмодны найос текстлөн аслысполослунөн: тема, шөр мовп, юрним, тэчас.

Велодны лыддысигөн да сернитигөн тод вылын кутны шуанног (интонация) дорё коромьяс: тодчодны голосён колана кыв, серникузя шөрын да помын вочны дженьыд да кузь кост.

Велодны гогорвоомён да колана шуанногөн лыддыны текстяс, юрнимавны да помавыны найос, ас кывйён висьтавыны лыддьомтор йылысь.

Тодмодны челядьос лыддысян небөгясён. Кык вежонын отчыл лыддыны да видлавыны 10-15 минут чож мойдьяс, дженьыдик втсьтяс, кывбурьяс, нодкывьяс, пудьяссянкывьяс, сыланкывьяс. Велодны гогорвоны лыддьомторйыслысь шөр мовпсё; донъявыны да кужомён висьтавыны геройяслысь оласногсё да сямсё.

Водзё велодны сточа висьтавыны велодчан небөгын сетом серпасьяс серти, ас да отув олём йылысь; олөмын да вөр-ваын лоомторьяс да аддзыломтор йылысь. Ышодны челядьос висьтавыны мыйкё аддзыломтор либё шензьодантор йылысь.

Велодны этш боксянь колана ногөн сернитны, шыодчыны аддзисигөн, янсөдчигөн, мыйкё коригөн, кужны аттьоавны версттьё йөзос да ертьясос, сернитигөн шуанногөн петкөдлыны серниысь тодчана мовпсё.

Гижом да серни сөвмөдөм

Водзё сөвмодны гижигкежлө ки да чуньяс. Тодмодны челядьос ки помысь гижом ичот да ыджыд шыпасьясён, велодны йитны найос ота-модыскөд. Велодны гижны прописьё ыджыд да ичот шыпасьяс, слогьяс да кывьяс колана ногөн визьяс отсөгөн йитломён.

Велодны слогьясён гижны виччысяна торкаломьясысь водзвыв олөдөм бөрын прописысь, дөскаысь либё небөгысь ки помысь либё печатнөй шыпасён гижом кывьяс да серникузяс.

Велодны слогьясён гижны кывьяс да неыджыд серникузяс кылөм серти. Кужны прөверитны гижомсё: лыддыны-видлавыны кывьяссы шыяс да шыпас серти.

Водзё велодны гижны серникузя (серникузя заводитчигөн ыджыд шыпас; серникузя помын чут, горөдан да юалан пасьяс). Велодны ошыбкатөг гижны ыджыд шыпассянь йөзлысь ним да ов, грезд, сикт да кар нимьяс.

Велодны вуджөдны кывьяс слогьяс серти оти визысь мөдө.

Велодны гижны прописьё гигиена корөмьяс пыдди пуктөмөн.

Анбурбөрвывса кадколаст (14 час)

Лыддысьөм. Төдөмлуньяс паськөдөм да серни сөвмөдөм. Асшөр лыддысьөм.

Лыддыны неыджыд висьтяс да мойдьяс, бать-мам да челядь олём йылысь кывбурьяс, удж йылысь, гортса пемос да матигөгөрсä вөр-ва йылысь гижөдьяс. Велодны лыддысьны гогорвоомён, колана шуанногөн да быдса кывьясён; колана ногөн шуавны кывьясысь шыяс.

Лыддыны лөсялана шуанногөн серникузяс, сувтлыны серникузя шөрын да помас, тодчодны голосён колана кыв. Велодысь отсөгөн висьтавыны текстысь тодчана мовп. Йөз, пемосьяс да вөр-ва йылысь ладдьом текстысь корсьны мовп тодчодана (опорнөй) кывьяс да серникузяс.

Велодны челядьос бура кывзыны велодысьыслысь да челядьлысь висьталөмсё да лыддьөмсё; ота-мөдлысь торкавтөг да вежавидзөмөн сернисё да вочавидзөмсё.

Велодны сёлөмө йиджана, мовп кутысь кывьяс тодчөдөмөн да пасьяс пыдди пуктөмөн, лыддыны да наизусьт висьтавыны 3-4 кывбур.

Водзё тодмодны челядьос текст аслысполослунөн. Велодны вочавидзны юалөмьяс вылө серникузяс, висьтяс, мойдкывьяс лыддьом бөрын да на дорё сетом серпасьяс серти. Велодны ас кывйён висьтавыны лыддьом текстлысь сюрөссё (юалөмьяс отсөгөн либё натөг).

Велодны лөсьөдны да висьтавыны серпас серти ота-мөдыскөд йитчөм 3-4 серникузяа текст.

Велөдны артмөдны висьт ас йылысь, ворсөм, уджалөм да вөр-ваын казялөмторъяс йылысь да дженъыдика висьтавыны.

Велөдны челядьөс ас кежын лыддыны мичаа серпасалөм да гырысь шыпасөн гижөм небөгъасысь кывбуръяс, мойдъяс да висьтъяс (лист бок джын), висьтавыны лыддьөмторсө ас кывйөн, ворсны (инсценируйтны) рольяс серти мойдкывъяс.

Кыпөдны челядьлысь ыштөмсö художествоа литература дорö.

Серни сөвмөдөм да гижөм

Велөдны челядьөс торйөдны гижөда серниысь серникузяс да лыддыны найөс лөсялана шуанногөн, гижны серникузя заводитчигөн ыджыд шыпас, пуктыны серникузя помын чут, горөдан да юалан пасъяс.

Велөдны аддзыны гижөда текстысь предмет, действие да предметлысь признак нимъяс.

Велөдны гижны морт нимъясын, овъясын да вичъясын ыджыд шыпас. Водзö велөдны торйөдны шы да шыпас, гласнöй да согласнöй шыяс, чорыд да небыд, гора да гортөм согласнöй шыяс.

Кужны вуджөдны слогъясөн кывъяс öти визысь мөдö.

Водзö велөдны видзөдөмөн гижны ки помысь да печатнöй шыпасөн гижөм кывъяс да серникузя (гижанногсö водзвыв видлалөм бöрын) дөска вылысь либö велөдчан небөгъысь.

Кужны гижны чутъяс пыдди шыпасъяс, слогъяс да кывъяс содталөмөн дөска вылысь, кылөм серти, 1-2 дженъыдик серникузя юрвежысь. Вескөдны да гижны местанас дзугөм кывъяса серникузяс.

Водзö велөдны йитны öта-мөдыскөд кык серникузя; кывъясылысь гижанногсö водзвыв видлалөм бöрын юалөмъяс отсөгөн гижны неыджыд текст; лөсьөдны да дөскаысь видзөдөмөн гижны 3-4 серникузя неыджыд висьт.

Этш тöдана серниö велөдөм

Водзö сөвмөдны челядьлысь серни культурасö, велөдны колана ногөн чолөмасыны, колльөдчыны-янсөдчыны, аттьöавны. Кужөмөн вөдитчыны чолөмалана кывъясөн (*Видза олан! Видза оланнөд! Чолөм! Бур асыв! Бур лун! Бур рыт! Олан-вылан!*), янсөдчан кывъясөн (*Аддзысьлытөдз! Быд бурсö! Видза коляннөд! Бур туй!*), аттьöалан кывъясөн (*Аттьö! Ыдъыд аттьö! Сьölөмсянь аттьöала! Се насибö!*)

Велөдны сернитны этш төдөмөн: төдчөдны гөлөсөн серниын медшөр мөвпъяс да петкөдлыны коланасö. Кужны колана шуанногөн пыртны серниö вежавидзана кывъяс да вөдитчыны наөн.

Велөдны этш боксянь видлавны да донъявны серни: шыөдчөм, вежавидзөм, колана кыв гөлөсөн төдчөдөм, гөлөс вежлалөм, шуан өд, серникузя шöрын да помын кост вöчөм, шыяс шуанног.

Водзö велөдны шыөдчыны, төдмасыны, телефон пыр сернитны, пыртны серниö вежавидзана кывъяс да бурсиймъяс.

Первой классын босьтан төдөмлун да кужөмлун (компетенцияс)

Первой класс помалігөн велөдчысьяс төдöны:

- коми кывйысь став шысö да шыпассö;
- шы да шыпас костын торъялөмсö;
- гласнöй да согласнöй шыяслысь торъялөмсö;
- гора да гортөм согласнöйяслысь торъялөмсö.

Первой класс помалігөн велөдчысьяс кужöны:

- шуны правильнöя шыпас нимъяс;
- кывны да казавны кывйысь шыяс, корсьны найөс кывъясылысь да төдмавыны инсö;
- торйөдны öта-мөдсьыс гласнöй да согласнöй шыяс да шыпасъяс;

- висътавны кывъясын слогыяслысь да шыяслысь съорсьон-бörсьон мунöмсö, шуны найöс колана ногөн;
 - индыны серникузяысь кывъяс;
 - гижны ыджыд да ичöт шыпасъяс, йитлыны найöс öта-мöдыскöд;
 - лыддьыны быдса кывъясöн, кузь кывъяссö слогыясöн (20-25 кыв);
 - аддзыны да гөгöрвоöдны велöдысь отсөгөн текстысь тöдчана (шөр) мöвп;
 - висътавны лыддьöм гижöдлысь сюрöссö öтвыв дасьтысьöм бöрын (юалöмъяс отсөгөн да натöг);
 - лöсьöдны велöдысь отсөгөн да висътавны серпас серти 3-4 серникузя текст;
 - вежавидзöмөн, этш тöдöмөн сернитны ертъяскöд, велöдыськöд, версттьö йöзкöд, пыдди пуктыны серни дорö корöмъяс: висътавны дженьыда да гөгöрвоана; висътавны сöмын сы йылысь, мый бура тöдан; кужны кывзыны сийöс, кодкöд сернитан; кужны аттьöавны-чолöмавны, янсöдчигөн шуны колана кыв;
 - гижны серникузяысь медводдза кывсö ыджыд шыпассянь, серникузя помын пуктыны колана пас: чут, горöдан да юалан пасъяс;
 - гижны дöска вылысь либö небöгысь ки помысь гижöм либö печатайтöм кывъяс, серникузяяс слогыясöн да быдса кывъясöн (10 кыв);
 - слогыясöн да быдса кывъясöн гижны кылöм серти 3-4 кывъяс серникузяяс (15 кыв);
 - гижны юрвежысь (память серти) 1-2 дженьыдик серникузя (6-7 кыв).
- Первой класс помалігөн велöдчысьяслөн эм позянлун тöдмавны:**
- пара чорыд да небыд согласнöйяс;
 - паратöм чорыд да небыд согласнöйяс;
 - кык шыпасöн пасйöм öти шы (дз, дж, ти).
- Первой класс помалігөн велöдчысьяслөн эм позянлун велаавны вöчны:**
- йитлыны уна ногөн серникузяысын кывъяссö;
 - висътавны ас йылысь да ерт йылысь, ворсöмъяс да удж йылысь, пемöс, вөр-ва да звер-пöтка йылысь (3-4 серникузя);
 - висътавны, мый йылысь гижöма ас кежын лыддьöм текстын (лист бок джын);
 - донъявны ерта-ертлысь висътсö, тöдчöдны бур боксянь да висътавны вöзйöмъяс;
 - гижны ыджыд шыпассянь морт нимъяс, овъяс да вичъяс;
 - гижигөн вуджöдны кывъяс öти визъысь мöдö слогыясöн;
 - вуджöдны рочысь комиö.

2 КЛАСС

1. Серни. Текст

Тöдмöдны челядьöс гижöда да гижтöм (вомгора), öтка да морт-морта серни понятиеясöн. Петкöдлыны морт олöмын сернилысь тöдчанлун.

Тöдмöдны текст понятиеөн, петкöдлыны сылысь аслыспöлöслунсö: тема да шөр мöвп, юрним, тэчас. Велöдны юрним серти гөгöрвоöдны текстлысь темасö жа шөр мöвпсö, сетöм юрнимъяс пöвстысь текст дорö бöрйыны медся лöсяланасö.

Тöдмöдны текст тэчасöн, велöдны колана ногөн йитны текстын öта-мöдыскöд серникузяяссö да юкөнъяссö, веськöдны дзугöм серникузяяс текст, лöсьöдны да гижны иннас вежöм серникузяысысь висът.

Тöдмöдны план да выль визъ понятиеясöн, петкöдлыны налысь тöдчанлунсö. Велöдны план серти дасьтыны текст.

Төдмөдны опорной кивьясөн кыдзи текст лөсьөдигөн отсаян кивьясөн. Петкөдлыны текстлысь темасө, сюрөссө да шөр мөвпсө гөгөрвоөдөмын опорной кивьяслысь коланлунсө. Велөдны корсьны текстлысь опорной кивьяс, дасьтыны отсөг кивьяс пыртөмөн текст, висьтавы ас кивйөн план да опорной кивьяс серти текстлысь сюрөссө.

Төдмөдны текст сикасьясөн: текст-юөртөм (повествование), текст-серпас (описание), текст-мөвпалөм (рассуждение).

Төдмөдны юөртана текст тэчасөн: заводитчөм, шөр юкөн да пом. Велөдны лөсьөдны сетөм тема да серпас серти текст-юөртөм, сьөрсьөн-бөрсьөн висьтавы лоөмтор йылысь, содтыны текстлысь тырмытөм юкөн (заводитчөм, шөр юкөн либө пом), дасьтыны юалөмьяс отсөгөн сетөм юрним серти текст.

Водзө велөдны дасьтыны да гижны аддзан предмет, вөр-ва наблюдайтөм да серпас серти текст-серпас. Ышөдны челядьөс корсьны-бөрийыны серпаса гижөд дасьтөм могысь медся лөсялана мичкывьяс.

Төдмөдны текст-мовпалөмлөн аслысполөслунөн да серниын коланлунөн.

Төдмөдны мог серти текст сикасьясөн да на дорө корөмьясөн: юөртөм, аттьөалөм, чолөмалөм, корөм, шыөдчөм. Велөдны дасьтыны ичөт жанра текстьяс, петкөдлыны налысь коланлунсө.

Водзө велөдны колана шуанногөн лыддьыны морта-морт серния текстьяс, пырөдчыны серниө да нуөдны сийөс водзө колана ногөн.

Водзө велөдны лыддьысигөн төдчөдны мөвп кутысь кыв да логическөй ударение.

Велөдны вуджөдны рочысь комиө да гижны 3-4 серникузя висьт.

2. Серникузя да пунктуация пасьяс

Төдмөдны кывтэчасөн, кывтэчасын сюрөса (главной) да йитчан кивьясөн.

Төдмөдны прөстөй серникузяөн, серникузяын сюрөса да содтана (второстепенной) юкөдьясөн, серникузяын кивьяслөн йитчөмөн. Төдмөдны серникузяын сюрөса юкөдьясөн: подувпас да юөрпас. Велөдны корсьны найөс серникузяясысь да пасйыны.

Төдмөдны висьталан могьяс серти прөстөй серникузя сикасьясөн: юөртана, юалана, чуксалана; шуанног серти серникузяяслөн сикасьясөн: горөдана да абу горөдана. Велөдны юөртана серникузя помын пуктыны чут, юалан серникузяын помын юалан пас, горөдан серникузяын помын горөдан пас. Ышөдны челядьөс колана ног лыддьыны юөртана, юалана, горөдана да чуксалана серникузяяс; лөсьөдны грамматикаысь велөдөм темаяс серти уна сикас серникузяяс.

Төдмөдны логическөй ударениеөн, петкөдлыны сылысь коланлунсө. Велөдны серниын вөдитчыны логическөй ударениеөн, висьт да кывбур лыддигөн төдчөдны гөлөсөн колана кивьяс да кывтэчасьяс: вынаджыка да гораджыка шуны төдчана кивьяссө. Велөдны вөчны серникузя шөрын да помын дженьыд да кузь кост.

Велөдны видлавы синтаксис да пунктуация боксянь серникузя: висьталан мог да шуанног серти серникузя сикас, серникузя помын пас, юалөмьяс отсөгөн серникузяын кивьяслөн йитчөм, сюрөса юкөдьяс (подувпас да юөрпас).

Велөдны веськөдны дзугөм кивьяса серникузяяс.

3. Фонетика, графика, орфоэпия да орфография

Водзё велөдны челядьёс ясыда, стөча да колана ногөн шуавны гласнөй шыяс, кывны да казавны найёс кывъясысь. Сёрниын, шуанног дорё корёмъяс пьдди пуктөмөн, колана ногөн шуавны коми шыяс.

Водзё велөдны кывны да стөча шуавны кывйысь став шысё, казавны кывъясысь колана шыяс да төдмавны налысь инсё. Велөдны торйөдны шы да шыпас (гласнөй шыяс да шыпасъяс, согласнөй шыяс да шыпасъяс), торйөдны өта-мөдсьыс гласнөй да согласнөй шыяс, гора да гортөм согласнөйяс, параа да паратөм чорыд да небыд согласнөйяс; казавны тайё шыясыслысь торъялөмсё.

Төдмөдны чорыдлун да небыдлун серти параа да паратөм согласнөйясөн, петкөдлыны налысь аслыспөлөслунсё. Велөдны пасйыны кывъясын параа небыд согласнөйяслысь небыдлунсё *я, ю, е, ё, и, ь* шыпасъясён, параа чорыд согласнөйяслысь чорыдлунсё *а, у, о, э, і* шыпасъясён.

Водзё велөдны рочысь пырём *ф, х, ц* шыпаса кывъясын шуны *п, к, ч* шыяс, колана ногөн шуны *ц* шыа кывъяс да гижны найёс. Велөдны колана ногөн шуны *дз [z'], ти [ч], дж [z]* шыа кывъяс да гижны найёс, гижигөн өти шысё пасйыны кык шыпасён.

Велөдны өшыбкатөг гижны *ф-п, х-к, ц-ч, иц, дз, дж, ти* шыпаса кывъяс; орчөдны роч да коми шыяс, казавны налысь артманногсё, өткодьлунсё да торъялөмсё.

Велөдны видлавны кывсё шы да шыпас боксянь: аддзыны слогъяс; висьтавны, кымын шы наын кылё да шыпас гижсё; индыны гласнөйяс да согласнөйяс, чорыд да небыд параа да паратөм согласнөйяс; гора да гортөм параа да паратөм согласнөйяс.

Велөдны кыв помын да кыв шөрын пасйыны согласнөйяслысь небыдлунсё небыд пасён (*б*). Велөдны вуджөдны визысь визё небыд паса кывъяс.

Велөдны торйөдны *и* да *й* шыпасъяс, гижны тайё шыпасъяса кывъяс. Велөдны вуджөдны визысь визё *й* шыпаса кывъяс: *вай-ны, ва-йис*.

Төдмөдны *е, ё, ю, я* йота шыпасъяслөн аслыспөлөслун: кыв заводитчигөн да гласнөй бөрын тайё шыпасъясыс петкөдлөны кык шы *е-[йэ], ё-[йо], ю-[йу], я-[йа]*, параа небыд согласнөй бөрын *е, ё, ю, я* гласнөйяс индөны согласнөйяслысь небыдлунсё да петкөдлөны *[э],[о],[у],[а]* гласнөй шыяс. Велөдны гижны согласнөйяс бөрын *а-я, у-ю, о-ё, э-е, и-і* шыпасъяс, пасйыны гласнөй *[и]* шы *и* да *і* шыпасъясён.

Төдмөдны слогөн кыз кыв юкөнөн, велөдны төдмавны слог лыдсё гласнөй серти да вуджөдны кывъяссё өти визысь мөдө слогъясён.

Төдмөдны логическөй ударениеөн. Велөдны кыв шуигөн өти слогсё шуны гораджыка да төдчөдны гөлөсөн.

Водзё сөвмөдны коми анбур йылысь төдөмлун, төдчөдны олөмын сылысь коланлунсё. Велөдны колана ногөн шуавны шыпас нимъяс да уджавны кывкудйөн.

4. Кывсикасьяс да кыв гижанног

Төдмөдны *эмакыв* понятиеон кызд предмет петкөдлысь кывйөн. Велөдны *кодi?* да *мый?* юалөмъяс отсөгөн корсьны сёрникузяысь эмакывъяс. Велөдны ловтөм предмет ним дорө сувтөдны *мый?* юалөм; йөз да пемөс ним дорө сувтөдны *кодi?* юалөм. Велөдны кужөмөн пыртны сёрникузяө да сёрниө уна сикас эмакывъяс.

Төдмөдны уна да өтка лыда эмакывъясөн. Велөдны уна лыда эмакывъясын чорыд согласнөй бөрын -яс водзын гижны *торйөдан ь*. Велөдны колана ногөн вуджөдны визыысь визьö торйөдан *ь* да *ь* паса кывъяс.

Велөдны морт нимъясын, овъясын да вичъясын гижны ыджыд пас. Төдмөдны челядьöс коми прözвищеясөн. Ышөдны челядьöс төдмавны сиктса йөзлысь прözвищеяссö, туявны йөзкостса ним-вич артманногсö, дасьтыны проектной удж да дорйыны сийöс ёртъяс водзын.

Велөдны пемөс, кар, сикт, грезд, ю нимъяс гижны ыджыд шыпассянь. Ышөдны челядьöс мусерпас серти төдмавны Коми Республикаса кар, сикт, ю нимъяс, орччөдны роч да коми нимъяс, туявны чужан сикт (грезд) ним, дасьтыны проектной удж да петкөдлыны классын.

Төдмөдны *кадакыв* понятиеон кызд действие петкөдлысь кывйөн. Велөдны *мый керны?* *мый вöчны?* *мый керö?* *мый керöны?* *мый керас?* *мый керасны?* *мый керис?* юалөмъяс серти корсьны сёрникузяысь кадакывъяссö.

Төдмөдны *кывбердөн* кызд признак петкөдлысь кывйөн. Велөдны *кутишөм?* юалөм серти аддзыны сёрникузяысь кывбердъяссö. Петкөдлыны кывбердлысь сёрниын коланлунсö. Велөдны уна боксянь серпасавны предмет да индыны признакъяс: рөм, ыджыд, судта, пасьта, мыйысь вöчöма да мукөд.

Төдмөдны *кывбөрөн* ды сылөн коланлунөн: сулалö предмет ним бөрын да гижсьö торйөн. Велөдны кужөмөн пыртны сёрниö кывбөръяс, гижигөн предмет нимкөд гижны торйөн: *пу вылын, шор дорын*. Сёрникузяс лöсьöдiгөн велөдны йитны кывъяссö öта-мөдныскөд кывбөръяс отсөгөн.

5. Кывлөн тэчас да кыв гижанног

Төдмөдны *өтвужъя* кывъясөн, велөдны вайөдны öти кыввужйысь некимын өтвужъя кыв, öшыбкатöг гижны найöс, гөгөрвоөдны налысь öткодълунсö да торъялөмсö. Велөдны өтвужъя кывъяс отсөгөн гөгөрвоөдны кывъяслысь вежөртассö.

Төдмөдны *кыввужйөн* кызд кывлөн медшөр юкөнөн. Велөдны аддзыны кывйысь кыввуж: орччөдны өтвужъякывъяссö вежөртас да тэчасног серти, корсьны öткодъ юкөнсö да пасйыны сийöс.

Водзö сөвмөдны челядьлысь кывворсö өтвужъя кывъясөн, велөдны кужөмөн пыртны найöс сёрниö.

6. Кыв, сылөн вежөртас да кыввор озырмөдөм.

Ышөдны челядьöс вöдитчыны сёрниын эмакывйөн, кадакывйөн, кывбердөн да кывбөрөн.

Төдмөдны паныд да матын вежөртаса кывъясөн, велөдны кужөмөн вöдитчыны наөн сёрниын.

Водзё сөвмөдны челядьлысь кывворсё вотёс, пу, тшак, турун-дзоридз, лэбач, вёрса да гортса пемёс, чери, гут-гаг, паськём нимьясён.

Төдмөдны челядьёс важся сёянён (ид пызя рок, азя шыд, льём ляз); важся кём-пасьён (көті), эмбурён (самовар, укват). Велөдны гөгөрвоөдөмөн пыртны сёрниё налысь нимьясё.

Велөдны челядьёс гөгөрвоөдны кывлысь вежортассё да кужөмөн вөдитчыны кывкудьясён, уна вежортаса кывьясён лөсьөдны сёрникузяс да стөчмөдны налысь вежортассё. Велөдны гөгөрвоөмөн пыртны сёрниё зумыд кывтэчасьяс.

Велөдны өтвывтны предмет нимьяс да сетны налы өти ним (кынь, сан, вурд, мой - тайё вёрса пемёс); орччөдны предметьяс да индыны лөсявтөмсё (байдөг, дозмөр, тар - тайё пөтка, а курөг - гортса лэбач), орччөдны предмеьяс да юкны найёс кык пельё (град выв пуктас да вёрса вотёс, гут-гаг да чери).

Велөдны пыртны сёрниё серпасалан (изобразительной) да вуджөдан вежортаса кывьяс, төдчөдны налысь мичлунсё, стөчлунсё да коланлунсё, ышөдны челядьёс пыртны найёс сёрниё.

Водзё велөдны корсьны мөвп стөча висьталөм могысь колана кывьяс да кывтэчасьяс.

Йитёда сёрни сөвмөдөм

Изложение

Велөдны неыджыд текст серти водзвыв либё өтвив лөсьөдөм план серти да велөдысь отсөгөн гижны изложение. Төдмөдны челядьёс изложение дінө корөмьясён, велөдны быд юкөн гижны выль визьсянь.

Велөдны сетөм юрним серти, юалөмьяс отсөгөн лөсьөдны неыджыд текст, а сэсся гижөмөн вочавидзны; сетөм план да отсөг кывьяс серти сьорсьён-бөрсьён висьтавыны лоөмтор йылысь да гижны неыджыд подробной изложение. Велөдны текст помас либё шөрас содтыны некимын сёрникузя да гижны творчества изложение.

Изложение текстлөн ыдждаыс первой во джынйын 30 кыв, мөдын - 35-40 кыв.

Сочинение

Сөвмөдны челядьлысь (велөдыськөд өтувья уджалөм бөрын) сочинение гижны кужөмлун. Велөдны индөм тема (юрним) вылө да велөдысьён сетөм либё өтув лөсьөдөм план серти гижны сочинение. Төдмөдны сочинение дінө корөмьясён. Ввелөдны висьтавыны да гижны дженьыда, стөча, тэрмасьтөг да гөгөрвоана сөмын сы йлысь, мый бура төдан. Велөдны кужөмөн йитлыны өта-мөдыскөд сёрникузяс да текст юкөньяс.

Водзё велөдны лөсьөдны сетөм серпас либё некимын серпас да отсөг кывьяс серти неыджыд висьт да гижны. Велөдны лөсьөдны да гижны 4-5 сёрникузя текст-юөртөм коми кыв да мукөд урокьяс дырйи

челядьон вöчöм уджъяс йылысь, олöмын да велöдчöмын тöдчана лоöмтор да ворсöм йылысь. Ышöдны челядьöс петкöдлыны ас гижöдас висьталанаторйыслысь шöр мöвпсö.

Велöдны наблюдайтны да казавны вөр-валысь мичлунсö волон быд кадколастö, экскурсия дырйи аддзылöмтор йылысь лöсьöдны текст-серпас, ас кежысь наблюдайтöм йылысь кывйöн серпасавны да гижны некымын сёрникузя, кывйöн серпасавны гортса пемöсьясöс (пон-понпи, кань-каньпи) да дасьтыны нейджыд серпаса гтжöд.

Велöдны сетöм серпас серти сьöрсьон-бöрсьон висьтавны сэнi петкöдлöмтор йылысь да дасьтыны текст-серпас. Серпасалысьлысь видзöдлассö да мöвпсö, сьöлöмкылöмсö да ловрусö петкöдлöм могысь бöрйыны колана кывъяс да кывтэчасъяс.

Велöдны дасьтыны серпасъяс серти нюмсера (сермабана) нейджыд текст да висьтавны ёртъяс водзын.

Велöдны лöсьöдны сетöм рифмуйтчысь кывъяс отсöгөн нейджыд кывбур.

Велöдны сетöм тема серти лöсьöдны текст-мöвпалöм, *сы вöсна мый* да *сы понда мый* кывъясөн кужöмөн йитны текстас сёрникузяссö.

Велöдны видлавны изложениеын, сочинениеын да мукöд творчества уджъасын паныдасьлысь тырмытöмторъяс да бырöдны найöс. Велöдны аддзыны гижöм уджъасын велöдöм правилöяс вылö öшыбкаяс да бурмöдны творчества уджсö, вежны гижöм тестын (сёрниын) паныдасьлысь öти и сийö жö кывъяссö лöсяланаясөн, пыртны сёрниö медся лöсялана кывъяс.

Сёрни культура

Водзö велöдны челядьöс вежавидзöмөн сёрнитны ёртъяскöд, велöдыськöд, верстьö йöзкöд, пыртны колана кывъяс кутшöмкö могөн шыöдчигөн, тöдмасигөн, янсöдчигөн, аттьöалигөн, тöдса либö тöдтöм мортöс чолöмалигөн.

Велöдны чолöмавны нимлунөн да праздникөн.

Велöдны колана ногөн сёрнитны телефон пыр.

Велöдны письмö гижигөн пыртны вежавидзана кывъяс.

Водзö сöвмöдны морта-морт сёрни, кужны кывзыны сийöс, кодкöд сёрнитан. Сёрнитны этш тöдöмөн, гөлөсөн сёрниын колана мöвпъяс тöдчöмөн, шуанногөн тöдчанасö петкöдлöмөн.

Велöдны видлавны этш боксянь сёрни да донъявны сийöс: шыöдчöм, öд, вежавидзöм, колана кыв гөлөсөн тöдчöдöм, гөлөс вежлалöм, сёрникузя шöрын да помын сувтыштлöм, шуанног, мичлун.

Велöдны пыртны сёрниö вежавидзана кывъяс да бурсиöмъяс:

Видза олан! Видза оланнyd! Чолöм! Бур асыв! Бур лун! Бур рыт! Аддзысьлытöдз! Став бурсö! Быд бурсö! Видза коляннyd! Бур туй! Водзöвопы (волöй)!

Аттьö! Ыджыд аттьö! Сьöлöмсянь аттьöала!

Чолöмала Чужан лунөн! Вэль воён! Ань лунөн!

Сиа тэныд (Тиянлы) став бурсө!

Сиа тэныд (Тиянлы) кузь нэм да бур шуд!

Кыныд удж! Пывсян жар! Чөскыд ун да бур вөт!

Мичаа гижны велөдөм

Водзö сөвмөдны челядьлысь гижан кужанлуньяс.

Велөдны гижны өти визя тетрадьö ичөт да ыджыд шыпасьяс петкөдлөм серти: мичаа, өткодь кост кольөмөн, өтмоза, өсудта, колана пөкатөн да медводдза класс серти неуна тэрыбджыка.

Велөдны гижны кывтэчасьяс да сёрникузяс шыпасьясö бура өтлаөдөмөн да пасьта костьяс колялөмөн. Велөдны колана ногөн йитлыны сувтлытөг шыпасьяс: *об, од, до, во, ем, ум, ил, ол, ое, вл, се, ся* да мукөд.

Водзö велөдны гижигөн колана ног пукавны, кужөмөн кутны тетрадь да ручка.

Ышөдны челядьöс казавны гижансер боксянь уджъясас тырмытөмторьяс да бырөдны найöс.

Мөд классын босьтан төдөмлун да кужөмлун (компетенцияс)

Мөд класс помалігөн велөдчысьяс төдöны:

- коми кывйысь шыпас нимьяс;
- анбурын шыпасьяслысь сьöрсьöн-бöрсьöн мунөм;
- гласнöй да согласнöй шыяслысь аслыспöлöслунсö;
- параа да партөм чорыд да небыд согласнöйяслысь аслыспöлöслунсö;
- параа да паратөм гора да гортөм согласнöйяслысь аслыспöлöслунсö;
- гижöдын согласнöйяслысь *е, ё, ю, я, и, ь* шыпасөн небыдлунсöпасйөм;
- гижöдын согласнöйяслысь *э, о, у, а, і* шыпасьясөн чорыдлунсöпасйөм;
- өти шы кык шыпасөн пасйөм: *дз, дж, тш*;
- өтвужъя кывъяслысь аслыспöлöслунсö;
- сёрникузялысь аслыспöлöслунсö, сылысь армөмсö;
- висьталан могъяс серти прöстöй сёрникузяслысь сикасьяс: юöртана, юалана, чуксалана;
- шуанног серти сёрникузяслысь сикасьяс: абу гоöдана да горöдана;
- сёрникузя помын пунктуация пасьяс: чут, горöдан пас, юалан пас.

Мөд класс помалігөн велөдчысьяс кужöны:

- торйөдны шы да шыпас;
- торйөдны öта-мöдсьыс гласнöй да согласнöй шыяс;
- торйөдны параа чорыд да небыд согласнöй шыяс;

- торйөдны паратом чорыд да небыд согласнойя;
- вуджөдны гижигон кывьяс өти визысы модо слогьясон;
- пасйыны кывьясын параа согласной шыяслыс небыдлунсо и, е, ё, ю, я, ь шыпасьясон;
- гижны параа чорыд согласнойяс бөрын і, э, о, у, а шыпасьяс;
- гижны ф-п, х-к, ц-ч, щ, дз, дж, тш шыпаса кывьяс;
- вайөдны өтвужья кывьяс, индыны тэчас серти кокныд кывьясыс кыввужсо;
- торйөдны да казавны предмет, признак да действие петкөдлыс кывьяс;
- гижны ыджыд шыпассянь йөз, пемөс, кар, сикт, грезд, ю нимьяс;
- гижны торйон кывбөр;
- уна лыда эмакывйын -яс водзвылын гижны торйөдан Ъ да Ь пасьяс;
- пуктыны сёрникузя помө чут, горөдан да юалан пасьяс;
- йитлыны сёрникузяын кывьяссо *кодi? мый? кутшөм? мый вөчө?* юалөмьяс отсөгөн;
- индыны юалөмьяс отсөгөн сёрникузяыс сюрөса юкөдьяс;
- висьтавыны правилөяс вылө мыджсьөмөн кывьяслыс гижанногсо;
- видзөдөмөн гижны печатной шыпаса сёрникузяяс да текст быдса кывьясон, колана гижан серөн:
велөдчан во өти джыньяс-12-15 кыв, мод джыньяс-20-25 кыв;
- кылөм серти гижны быдса кывьясон сёрникузяяс да текст быдса кывьясон сёрникузяяс да текст:
велөдчан во өти джыньяс-20-25 кыв, мод джыньяс-30-35кыв;
- гижны велөдыскөд видлалөм бөрын юалөмьяс либө план серти 30-35 (өти во джыньяс) да (мод во джыньяс) 35-40 кывья изложение;
- гижны юрвежыс 12-15 кывья текст.

Мөд класс помалігөн велөдчысьяслөн эм позянлун төдмавыны:

- текст сикасьяс: художествоа гижөд да йөзкостса сёрни;
- өтка (өти мортлөн) да морт-морта (кык мортлөн) сёрни, (монолога да диалога сёрни).

Мөд класс помалігөн велөдчысьяслөн эм позянлун велавны:

- видлавны кывсо фонетика боксянь;
- ижны велөдыскөд өтвыв лөсьөдөмөн 4-5 сёрникузя (25-30 кывья) сочинение;
- бырөдны велөдыскөд өтвыв уджын творчествоа уджьясыс сёрни да гижанног боксянь тырмытөмторьяс: мый оз лөсяв тема сертиыс, мый колө содтыны төдчанасө, мый йлыс колө гижны паськыдджыка да мукөд.

1. Текст. Сёрни

Водзё сөвмөдны челядьлысь текст йылысь тōдōмлунсō: тема, шōр мōвп, юрним, тэчас, отсōг кывъяс, текстын сёрникузяслōн ōта-мōдыскōд йитчōм, текст юкōнъяслōн йитчōм.

Водзё сөвмөдны текст дасьтан кужōмлунъяс: кужны юрнимавны текст да бōрйыны юрнимъяс пиысь медлōсяланасō; юрним да опорнōй кывъяс серти лōсьōдны текст, текстысь аддзыны опорнй кывъяс, йитны та-мдыскд сёрникузяс да текст юкōнъяс да мукōд. Водзё сөвмөдны текст серти план дасьтан кужōмлунъяс, велōдны план серти дасьтыны текст.

Вынсьōдны текстлōн тэчас йылысь тōдōмлун да кужōмлун, текст вылын уджалīgōн велōдны содтыны тырмытōм юкōн: заводитчōм, шōр юкōн либō пом. Велōдны дасьтыны текст иннас дзугōм юкōнъясысь да сёрникузясысь, мынтōдчыны сетōм текстын лōсявтōм сёрникузясысь, бōрйыны сетōм сёрникузясысь тема серти сōмын лōсяланасō.

Стōчмōдны да паськōдны тōдōмлунсō текст сикасъяс йылысь: текст-юōртōм (висьталōм), текст-серпас, текст-мōвпалōм. Велōдны юалōм вылō паськыда вочавидзōмōн дасьтыны мōвпалана текст. Велōдны колана ногōн дасьтыны орччōдōмōн серпаслōм да гижны нейджыд текст-серпас.

Велōдны аддзыны художества да йōзкостса гижōдъяслысь ōткодьлунсō да торъялōмсō. Велōдны казавны стиль боксянь текстын лōсявтōмторъяс. Художества гижōдъяс видлалīgōн петкōдлыны мичкывъяслысь коланлунсō да велōдны вōдитчыны наōн текст-описание лōсьōдīgōн.

Велōдны дженьдōдны да паськōдны текстъяс.

Велōдны вуджōдны рочысь комиō 4-5 сёрникузяа висът.

2. Сёрникузя да пунктуация пасъяс

Вынсьōдны да паськōдны сёрникузя йлысь тōдōмлун. Ышōдны челядьōс лōсьōдны велōдōм темаяс серти уна сикас сёрникузя.

Водзё велōдны аддзыны сёрникузяысь сюрōса юкōдъяс, тōдмōдны содтана юкōдъясōн. Велōдны колана ногōн юалōмъяс отсōгōн йитлыны сёрникузяын ōта-мōдыскōд кывъяссō да петкōдлыны схемаōн, текст лōсьōдīgōн йитны ōта-мōдыскōд кык сёрникузя.

Вынсьōдны кывтэчас йылысь тōдōмлун, велōдны юалōмъяс серти торйōдны кывтэчасъяс, аддзыны кывтэчасысь сюрōса да йитчан кыв.

Велōдны дженьдōдны кузь сёрникузя, юалōмъяс отсōгōн паськōдны дженьыд сёрникузя.

Водзё велōдны лōсьōдны висьталан мог да шуанног серти уна сикас сёринкузя. Велōдны торйōдны паськыд да паськōдтōм сёрникузяс.

Велōдны веськōдны иннас дзугōм кывъяса сёрникузяс да дзугōм сёрникузяса текстъяс, гижигōн быд сёрникузя помōпуктыны колана пас.

Велōдны синтаксис боксянь видлавны сёрникузя: мог серти (юōртана, юалана, чуксалана), шуанног серти(горōдана да абу горōдана), сюрōса юкōдъяс (подувпас да юōрпас), содтана юкōдъяс, сёрникузя

помын пасьяс. Велөдны аддзыны юалөмьяс отсөгөн содтана юкөдьяссь, сёрникузяын кывьяс костысь йитөдьяссь петкөдлыны схеман.

Водзё велөдны колана ногөн лыддыны сёрникузяяс, шуны юөртана, горөдана, чуксалана, юалана, эскөдана сёрникузяяс, сёрнитигөн вежлавны сёрни өдсө, төдчөдны колана кывьяс да вөчавны костьяс, төдчөдны гөлөсөн шыөдчөм петкөдлысь кывсө.

3. Фонетика, графика, орфоэпия, орфография

Водзё бурмөдны мича да стөч шуаланног, коми нога шуан этш. Велөдны сюся кывзыны өта-мөдөс да донъявны сёрнилысь юргөмсө.

Вынсьөдны шы да шыпас, гласнөй да согласнөй цылысь төдөмлун, найөс торйөдны кужөм. Велөдны торйөдны параа да паратөм гора да гортөм, параа да паратөм гора да гортөм, параа да паратөм чорыд да небыд согласнөй шыяс.

Вынсьөдны согласнөй шыяс йылысь төдөмлун: гора да гортөм, параа да паратөм; чорыд да небыд, параа да паратөм, велөдны согласнөйяслысь торъялөмсө да өткодьлунсө.

Вынсьөдны слог йылысь төдөмлун, водзё велөдны төдмавны слог лыдсө гласнөй серти да вуджөдны кывьяссь өти визысь мөдө слогьясөн. Велөдны кывбурьясын рифмуйтны өткодя юргысь слогьяс.

Велөдны гижигөн пасйыны кык *өз-а* кыв куим шыпасөн (*кыддза*), гижны орчча кык өткодь согласнөя кывьяс да кык шыпасөн пасйыны өти шы (*поводдя, мыссис*), колана ногөн гижны орчча кык торъялана небыд согласнөя кывьяс (*додьсьыс, разьсис*), вуджөдны найөс өти визысь мөд визьö.

Вынсьөдны параа чорыд *д, з, л, н, с, т* бөрын *і* да став мукөд согласнөй бөрын *и* гижанног. Велөдны правилөяс вылө мыджсьөмөн гөгрвоөдны кывьяслысь гижанногсө.

Водзё велөдны пасйыны шыяслысь небыдлунсө *е, ё, ю, я, и* шыпасьясөн, гижигөн вөдитчыны *е-э, и-і* шыпасьясөн.

Вынсьөдны төдөмлунсө торйөдан *ь* да *ъ* пасьяса кывьяс гижанног йылысь, велөдны вуджөдны найөс өти визысь мөдө.

4. Кывлөн тэчас да кыв гижанног

Водзё сөвмөдны челядылысь төдөмлунсө өтвужья кывьяс ды кыввуж йылысь. Велөдны торйөдны өтвужья кывьяс да кыв формаяс, аддзыны текстысь өтвужья кывьяс.

Вынсьөдны кыввуж да өтвужья кывьяс йылысь төдөмлун. Велөдны аддзыны кывьяс пөвстысь өтвужья кывьяс да гөгрвоөдны найөс. Төдмөдны кывдінөн кыз вежлалан суффикстөм юкөнөн, велөдны аддзыны кывйысь кывдінсө да пасйыны пасөн.

Төдмөдны кыв вежлалан(*мун, мунö, мунöны*) да кыв артмөдан (*удж, уджач, уджтор*) суффиксясөн, гөгрвоөдны кыв артмөдан суффиксяслысь вежөртассө. Төдмөдны форма артмөдан-

меліалан и ичөтмөдән вежөртаса-суффиксысөн(-ук,-иль,-ник,-ка,-ов) да форма артмөдән суффиксысөн (-джык,-тор,-ышт), уна лыд петкөдлысь суффиксысөн(-яс,-ян).

Велөдны артмөдны суффиксысөн кывъяс да гөгөрвоөдны налысь вежөртассө. Велөдны сетөм схема серти вайөдны колана тэчас кывъяс, видлавны тэчас серти да пасйыны колана пасөн.

5. Кывсикасьяс да кыв гижанног

Эмакыв

Вынсьөдны челядьлысь эмакыв йылысь төдөмлун: ловъя да ловтөм; өтка да уна лыда эмакывъяс. Велөдны индыны эмакывлысь грамматика признакъяс, торйөдны эмакыв мукөд кывсикась, водзö паскөдны предмет петкөдлысь кывъяслысь кыв вежөртассө.

Төдмөдны вежлөг нимъясөн, вежөртасысөн да юалөмъясөн. Велөдны юалөмъяс серти төдмавны вежлөг. Вынсьөдны эмакыв вежлөг формасысөн вөдитчыны кужөмлун.

Велөдны торйөн гижны петан да пыран вежлөга формасын орччөн сулалысь эмакывъяс: *пуысь пуö, воысь воö, кадысь кадö*.

Төдмөдны лыд да вежлөг петкөдлысь суффиксысөн: уна лыда(-яс,-ян), вежлөгалан(-лөн,-лысь,-лы,-өн). Велөдны öшыбкатөг гижны вежлөг петкөдлысь суффиксыс.

Төдмөдны челядьöс рочысь пырөм эмакывъяс гижанногөн: кыв помын ь оз гижсы (багатыр, январ, звер). Велөдны өтлаын гижны эмакывъяс *ув, дор, выв, дін, пом, йыв* кывъяскөд (войвыв, кобув, вадор, ывлавыв); кык кывйысь артмөм тэчас эмакывъяс (синкым, турипув). Велөдны визь пыр гижны кык кывйысь артмөм эмакывъяс (вөр-ва, чой-вок).

Төдмөдны эмакыв артмөдысь суффиксысөн, велөдны артмөдны эмакыв кадакывйысь (сөйны-ёян, велөдны-велдысь, гижны-гижөд, вотны-вотös, пуктыны-пуктас), кывбердысь (лөк-лөктор, лөнь-лөнин), эмакывйысь (ош-ошпи).

Велөдны öшыбкатөг гижны эмакывъяс "ин" вежөртаса *ув, дор, выв, сай, берд, дін, йыв, пом, шөр, весът, кост, бок, водз кывъяскөд*: пызан выв, керка дор, чунь пом, ты шөр, *юр весът, вөр бок* да мукөд.

Водз велөдны торйөн гижны эмакывъяс кывбөръяскөд: *школа дорын, пызан сайын, кыз улын*.

Водзö вынсьөдны аснимъясын ыджыд шыпас гижөм орфограмма: Эжва ю, Абъячой сикт, Инта кар, Визябөж грезд да мукөд. Велөдны туявны чужан сикт-грезд, ю, шор, ты нимъяс да дасьтыны проект.

Кадакыв

Вынсьөдны челядьлысь кадакыв йылысь төдөмлун: вежөртас да юалөмъяс. Төдмөдны кадакывлөн лыд да кад серти вежласьөмөн, налөн вежөртасысөн, кыв вежлалан суффиксысөн.

Төдмөдны кадакывлөн кывпод понятиеөн, велөдны юалөм серти аддзыны кывподсö текстысь. Велөдны аддзыны -ны(-ыны) кывпод суффикс.

Төдмөдны кадакыв артмөдысь суффиксьясөн, велөдны артмөдны кадакыв эмакывйысь (би-биасьны, вөр-вөравны, нюм-нюмдыны, пас-пасйыны), кывбердысь (виж-вижөдны, озыр-озырмыны, скөр-скөравны, ёсь-ёсьтыны).

Төдмөдны кадакв гижанногөн: орччөн сулалысь кык өткодь небыд согласнөя кывъяс (лыддё, лыддис), орччөн сулалысь кык торъя небыд согласнөя кывъяс (разьсьёма, разьсис).

Кывберд

Вынсьөдны кывберд да сылөн вежөртас йылысь төдөмлун. Водзё велөдны вөдитчыны сёрниын кывбердьясөн, серпаса гижөдьяс видлалігөн гөгөрвоөдны: кывбердьяс стөчмөдöны мөвпсö да мичмөдöны коми сёрнисö.

Велөдны төдчөдны кывбердлысь вежөртассö: петкөдлö рөм, ыжда, качество, көр, кад, мортлөн сям серти признакъяс; эмакывсянь кывберд дорö сувтөдны юалөм.

Төдмөдны кывберд артмөдысь суффиксьясөн, велөдны артмөдны кывберд эмакывйысь (би-биа, ар-арся), кадакывйысь (дөмны-дөмөм, кыны-кыан). Велөдны öшыбкатөг гижны -ик, -ник суффикса кывбердьяс: мичаник, омөлик, небыдик. Гөгөрвоөдны паньд вежөртаса кывъяслысь суффиксьяс отсөгөн артмөмсö да вежөртассö (вына-вынтөм, биа-битөм).

Ышөдны челядьöс орччөдны кывбердсөроч прилагательнөйкөд, казавны коми кывбердыслысь вежласьтөмлунсö.

Нимвежтас

Төдмөдны первой, мөд да коймөд өтка да уна лыда нимвежтасьясөн (*ме, ми, тэ, ті, сійö, найö*), гөгөрвоөдны налысь вежөртассö: сёрникузяын найö вежöны эмакывъяс.

Төдмөдны нимвежтасьяслысь кывбөръяскөд торйөн гижанногөн: *ме дорын, на вöсна*.

Велөдны вөдитчыны сёрниын морта нимвежтасьясөн, вежны öти и сійö жö эмакывсö нимвежтасөн.

6. Кыв, сылөн вежөртас да кыввор озырмөдөм.

Озырмөдны велөдчысьяслысь кывворсö сёян-юан, турун-дзоридз, видз-му овмөс, көм-паськөм, чери, гут-гаг нимьясөн. Велөдны аддзыны предметьяслысь өткодьлунсö да сы серти öтувтны найöс (агас, гөр, кокан, зыр - уджалан көлуй); орччөдөмөн казавны предмет, признак да действие петкөдлысь кывъяслысь торъялөмсö (*лөз, виж, руд* - рөм петкөдлысь кывъяс, а *зіль* кыв петкөдлö мортлысь сямсö); корсьны предмет ним дорö лөсялана признак да действие.

Төдмөдны челядьöс öти да уна вежөртаса кывъясөн, велөдны пыртны найöс сёрниö. Ышөдны челядьöс төдмавны вежөртассö уна вежөртаса кывлысь кывкуд серти.

Төдмөдны челядьöч паньд вежөртаса кывъясөн (антонимьяс: *зіль-дыш*) да матын вежөртаса кывъясөн (синонимьяс: *вын, эбöс, ёнлун, эти*), петкөдлыны налысь сёрниын төдчанлунсö. Велөдны челядьöс вөдитчыны кывкудьясөн, пыртны сёрниöматын да паньд вежөртаса кывъяс.

Төдмөдны өткөдья юргысь, но вежөртас боксяньыс торьялана кывъясьон-омонимъясьон (*көса*-кыём юрси, *көса*-лыа бөж), велөдны колана ногөн пыртны найөс сёрниө.

Төдмөдны зумыд кывтэчасьясьон, ышөдны найөс пыртны сёрниө.

Вочасьон пыртны челядь сёрниө уна вежөртаса кывьяс, омонимьяс, зумыд кывтэчасьяс да орччөдөмьяс, серпасалан да вуджөдан вежөртаса кывьяс.

Йитөда сёрни сөвмөдөм

Изложение

Водзө велөдны гижны подробнөй да творчества изложение, гижигөн текст юкөнъясьө петкөдлыны выль визьсянь. Төдмөдны текст юкөнъяс бөрйөм да дженьдөдөм изложениесьон.

Велөдны ас кывйөн висьтавыны сетөм текст да гөгөрвоөдны висьтыслысь сюрөссө, челядькөд өтвыв лөсьөдны план да гижны подробнөй изложение. Мөд во джынйын велөдны өтвыв видлалөм бөрын лөсьөдны план да сы серти гижны изложение.

Велөдны план серти сьөрсьон-бөрсьон гижөмөн висьтавыны лоөмтор йылысь да содтыны текстлысь помсө.

Изложение текстлөн өти во джынйын ыджаыс 50-60 кыв, мөдын-60-70 кыв.

Сочинение

Водзө бурмөдны челядьлысь морта-морт сёрни (диалог), кужны ас кежысь юавны лоөмтор, аддзылөмтор да лыддьөмтор йылысь, кужөмөн вочавидзны юалөм вылө да стөчмөдны мөвпсө.

Велөдны висьтавыны олөмын лоөмтор йылысь, тема да план серти гижны текст-юөртөм. Велөдны лөсьөдны небөгын сетөм сюжета серпасьяс серти висьт да гижны сочинение.

Водзө велөдны дасьтыны да гижны серпасалөм да мөвпалөм пыртөмөн юөртана текст. Выньсөдны текст-серпас дасьтан кужөмлун. Велөдны челядьөс корсьны да чукөртны сетөм тема серти колана материал, бөрйыны стөч мичкывьяс, наблюдайтны волөн быд кадө вөр-валысь мичлунсө, вежсьөмсө да вөчны колана пасйөдьяс. Водзө велөдны дасьтыны текст-серпас, серпасавны предметьяс да ывлавывса петкөдчөмьяс, орччөдөмөн серпасавны кык предмет.

Велөдны лөсьөдны коми кыв урокьяс вылын велөдөм темаяс вылө мыджсьөмөн текст-мөвпалөм (Кор сёрникузя помын колө пуктыны горөдан пас? Мыйла колө велөдны нимвежтас?), правилөөн висьтавыны кыв гижанног йылысь да гөгөрвоөдны орфограммасө (Мыйла *сьөлаоз* кыв гижсьө отлаын?). Велөдны висьтавыны ас кывйөн мукөд урокьяс вылын велөдантор йылысь.

Төдмөдны челядьөс уна сикас текстөн, велөдны лөсьөдны висьт, шемөсмөдана лоөмтор (аддзылөмтор) да пемөсьяс йылысь мойд, кывбур; морт-морта сёрни сяма текст. Водзө велөдны дасьтыны мог серти разнөй жанра текстьяс: чолөмалөм да бурсиөм, аттьөалөм, юөртөм, письмө да адрес гижөм. Петкөдлыны уна жанра текстьяслысь морт олөмын төдчанлунсө да коланлунсө.

Велөдны дасьтыны школаын либө классын гажөдчөм вылө мам-батьлы, пөль-пөчлы корана текст, нимлун вылө ёртөс корөм могысь текст-корөм.

Водз велөдны кужөмөн чолөмавыны кодөскө да лөсьөдны чолөмалан текст.

Велөдны дасьтыны пемөсьяс йылысь мойд: 3-4 морта чукөрьясөн лөсьөдны пемөсьяс йылысь мойд, мойд сертиыс дасьтыны небөг, небөгсө мичаа серпасавны. Уджсө вөчөм бөрын мойдсө колана ногөн мойдны, уджсө петкөдлыны-дорйыны классын.

Төдмөдны письмө коланлунөн да аслыспөлөслунөн, велөдны колана ногөн гижны юөртана письмө классын лөөмтор, велөдчөм да олөм йылысь пөч-пөльлы, мам-батьлы да ёртлы.

Велөдны челядьөс донъявыны ёртлысь висьталөмсө, петкөдлыны висьталантор дінас ассьыныс видзөдлассө. Ышөдны челядьөс видлавны ас гижөм текстяс да бырөдны лөсьөдөм гижөдьясысь сёрни боксянь тырмытөмторьяссө.

Сёрни культура

Водзө вөдитчыны сёрниын вежавидзана кывьясөн, велөдны челядьөс вежавидзөмөн чолөмасыны, янсөдчыны, прөща корны. Вөдитчыны морт-морта сёрниын вежавидзана кывьясөн. Велөдны этш төдана кывьясөн корны ёртөс либө мукөд мортөс вөчны.

Велөдны дасьтыны чолөмалана гижөд, бөрыныны мортлы лөсялана бурсиөмьяс, велөдны чолөмавыны мам-батьөс, пөль-пөчөс, ёртөс, велөдысьөс.

Мичаа гижны велөдөм

Водзө бурмөдны челядьлысь колана ног гижны кужөмсө, коми кыв урок вылын нуөдны мичаа гижны велөдан уджьяс (5 минута чөж).

Челядьлысь гижан өд содтөм могысь водзө нуөдны уна сикас гижан удж, велөдны колана ногөн йитлыны шыпасьяссө. Велөдны казавны тетрадьө да дөска вылө гижигөн тырмытөмторьяссө да гөгөрвоөдны найөс, индыны налысь помкасө.

Водзө велөдны гижны кывьяс, сёрникузяс да текст печатайтөм шыпаса гижөд вылө видзөдөмөн; гижансер боксянь колана ногөн, мичаа гижны уна сикас диктант.

Коймөд классын төдөмлуньяс да кужөмлуньяс

Коймөд класс помалігөн велөдчысьяс төдөны:

- текстлысь признакьяс: тема, шөр мөвп, юрним, тэчас;
- текст сикасьяс: юөртөм, серпасалөм, пөвпалөм;
- кывлысь тэчас: кыввуж, кывдін, кыв вежлалан суффиксьяс; эмакывлысь, кадакывлысь, кывбердлысь медтшөкыда паныдасьлысь кыв артмөдысь суффиксьяс;
- кывсикас нимьяс да налысь вежөртас: эмакыв, кадакыв, кывберд, морта нимвежтас, кывбөр;

- сёрникузя, сёрникузяын подувпас, юёрпас да содтана юкөдъяс.

Коймөд класс помалігөн велөдчысьяс кужоны:

- признакъяс серти төдмавны текст: юрним, мөвп сөвмөм, медводдза да медбөръя сёрникузяын өтитор йылысь висьталөм;
- торйөдны өта-мөдсьыс текст-юөртөм, текст-серпас, текст-мөвпалөм;
- төдмавны текстсö жанр боксянь: кывбур, нөдкыв, пудъясянкыв, мойд, чолөмалөм, корөм;
- аддзыны текстсы сёрникузяс йитысь кывъяссö(морта нимвежтасъяс *найö, сійö*, мукд кывъяс вежысь *сэні, тані, сэки, сідзи, татчөдз, сы понда* кывъяс);
- сетөм тема, юрним да серпас серти лөсьөдны текст;
- вайөдны торйөдөм кывъяс дорö матын да паныд вежөртаса кывъяс, өтвужъя кывъяс;
- аддзыны кывъясысь кыввуж, кывдін, кыв вежлалан, кыв артмөдан да форма артмөдан суффиксъяс; видлавны кывсö тэчас серти, вайөдны өтвужъя кывъяс; төдмавны тэчас кывъяслысь артманногсö;
- төдмавны текстсы эмакыв, сылысь лыд, вежлөг форма, вайөдны эмакывъяс, сувтөдны юалөм;
- аддзыны да төдмавны кадакыв, сылысь лыд да кад, сувтөдны юалөм, аддзыны кывпод;
- юалөм серти аддзыны кывберд, төдмавны вежөртассö;
- текстсы, сёрникузясысь аддзыны морта нимвежтасъяс : *ме, тэ, сійö, ми, ті, найö*; төдмавны налысь лыд да морт формасö;
- аддзыны да торйөдны текстсы сёрникузя, лөсьөдны разнөй сикаса сёрникузяс, вөдитчыны наөн сёрниын;
- аддзыны сёрникузяысь сюрөса да содтана юкөдъяс;
- синтаксис боксянь видлавны сёрникузя: мог да шуанног серти сикас; сюрөса да содтана юкөдъяс;
- гижны уджтасын индөм орфограммаяс да правилөяс вылө мыджсьөмөн висьтавны кывъяслысь гижанногсö;
- асланыс сёрниын вөдитчыны вежавидзана кывъясөн;
- колана ногөн вөдитчыны велөдчан небөгын сетөм пасйөдъясөн да вөчны гижөда уджъяс;
- каллиграфия боксянь колана ног гижны шыпасъяс, кывъяс, сёрникузяс;гижигөн торксьытөг йитны өта-мөдыскөд шыпасъяс;
- видзөдөмөн гижны печатнөй шыпаса текст(өти во джынъяс 28-30 кыв, мөд джынъяс-35-40 кыв);
- кылөм серти гижны донъялан диктант: өти во джынъяс 40-45 кыв, мөд во джынъяс-50-55 кыв;
- гижны өтыв уджалөм бөрын изложение (60-70 кыв).

Коймөд класс помалігөн велөдчысьяслөн эм позянлун велапны:

- торйөдны мукөд пиысь хужрествоа гижөд;
- торйөдны сетөм текстсы веськыд да вуджөдан вежөртаса кывъяс;
- сувтөдны эмакывъяс нимтан вежлөга 1,2,3 морта формаö;

- лыддыны, видлавны да донъявны ёртлысь уджсё;
- видлавны да донъявны этш боксянь óta-мөдлысь сёрни;
- өтвыв адзыны да бырөдны сяма (творчествоа) уджясысь сёрни да гижанног боксянь тырмытөмторъяс;
- гижны сочинение (40-50 кывъя) план серти, өтвыв лөсьөдөм либө сетөм план серти, сетөм юрним либө серпас серти.

4 КЛАСС

1.Сёрни. Текст

Вынсьөдны велөдчысьяслысь төдөмлунсө гижтөм (вомгора) да гижөда сёрни йылысь, велөдны торйөдны найөс.

Выесьөдны челядылысь текст признакъяс йылысь төдөмлун: тема, шөр мөвп, юрним, опорной (отсөг) кывъяс, тэчас, план. Сетны паскыд да векныд тема йылысь төдөмлун.

Петкөдлыны наука да художествоа гижөдъяслысь аслыспөлөслунсө, велөдны торйөдны найөс óta-мөдсьыс. Восьтыны художествоа гижөдъяслысь йөз олөмын төдчанлунсө. Велөдны дасьтыны наука да художествоа стильөн текстъяс.

Велөдны торйөдны óta-мөдсьыс текст-юөртөм(висьталөм), текст-серпас да текст-мөвпалөм. Велөдны дасьтыны текст-юөртөм, висьтавыны ас олөмын төдчана лоөмтор йылысь, лөсьөдны серпас серти текст.

Петкөдлыны серпаса гижөдлысь артманногсө да төдчанлунсө. Велөдны серпасалан кывъяс пыртөмөн дасьтыны серпаса гижөд.

Велөдны орччөдөмөн серпасавны кык предмет да гижны текст-серпас.

Велөдны вуджөдны рочысь комиё 5-6 сёрникузя текст.

Ышөдны челядьөс текст дасьтөгөн колана ногөн йитны сёрникузяссө, кужөмөн пыртны: 1) коймөд морта нимвежтасьяс(*сійö, найö*); 2) кыв мөдпөвсталөм (*Ме муна школаö Надякөд. Надя-менам воча чой.*); 3) *татишөм, сэтишөм* нимвежтасьяс; 4) *сэтысь, öнi, сэсся, сэки* кадакывбердъяс; 5) *а, но, сы понда мый* кывйитөдъяс; 6) *кадакывъяс (видзөдö, гөгөрвоö)*; 7) *матын вежөртаса кывъяс (көдзыд, ыркыд)*; 8) *öти кыв мөд кывйөн вежөм (ош-вöрса көзяин).*

Велөдны сёрнитны тема серти шөр сувтөдөмөн.

2. Сёрникузя да пунктуация пасьяс

Вынсьөдны да стөчмөдны мог да шуанног серти сёрникузя сикасьяс йылысь төдөмлун: висьталан мог серти юөртана, юалана да чуксалана сёрникузяс: шуанног серти горөдана да абу горөдана сёрникузяс.

Вынсьөдны кывтэчас да сёрникузя йылысь төдөмлун. Велөдны торйөдны óta-мөдсьыс кывтэчас да сёрникузя.

Вынсьөдны велөдчысьяслысь грамматика подув йылысь төдөмлун. Содтыны төдөмлунсө сёрникузяын сюрёса да содтана юкөдьяс йылысь. Велөдны челядьёс адзыны грамматика подувсө. Петкөдлыны сёрникузяын өти кывсянь мөд дор юалөм пуктөмөн кывъяслысь йитөдсө.

Төдмөдны өтсеяма юкөдьяса сёрникузяөн, өтсеяма юкөдьяс *и, да* кывйитөдьясөн йитөмөн, гөгөрвоөдны налысь аслыспөлөслунсө. Велөдны колана ногөн (коставлөмөн, лыддьөдлан да өткодь шуанногөн) лыддыны өтсеяма юкөдьяса сёрникузяяс.

Төдмөдны челядьёс кывйитөдьястөг йитчысь өтсеяма юкөдьясөн. Велөдны пуктыны чүтік кывйитөдтөг йитчигөн өтсеяма юкөдьяс костын.

Төдмөдны челядьёс *а,но* кывйитөдьясөн йитөм өтсеяма юкөдьясөн. Велөдны пуктыны чүтік *а,но* кывйитөдьяс водзын.

Велөдны лөсьөдны өтсеяма юкөдьяса сёрникузяяс, петкөдлыны найёс схемаөн, подулалөмөн пуктыны пунктуация пасьяс өтсеяма юкөдьяса сёрникузяяс гижигөн.

Велөдны дженьдөдны кузь сёрникузяяс; паськөдны сюрёса кывъясысь лөсьөдөм сёрникузяяс содтана юкөдьясөн.

Велөдны синтаксис боксянь видлавны сёрникузя: индыны шуанног да висьталан мог серти сикасьяс, торйөдны сюрёса да содтана юкөдьяс, индыны кывтэчасьяс.

Төдмөдны прөстөй да сложной сёрникузяясөн. Петкөдлыны схемаөн прөстөй сёрникузялысь тэчассө. Велөдны адзыны да торйөдн прөстөй да сложной сёрникузяяс грамматика подув лыд серти.

Төдмөдны кывйитөдтөм да кывйитөда сложной сёрникузяясөн, а сідзжө *и, а, но, да* кывйитөдьяса да кывйитөдтөм сложной сёрникузяясөкывйитөдьяса да кывйитөдтөм сложной сёрникузяясөн.

Төдмөдны *мый, көні, кор, кыдзи, кутишөм, сы вөсна мый* кывйитөдьяса сложной сёрникузяясөн. Велөны пуктыны сложной сёрникузяын пунктуация пасьяс, петкөдлыны сёрникузясө схемаясөн.

Водзө велөдны шуны юөртана, чуксалана, юалана, эскөдана да соссяна сёрникузяяс, сёрнитигөн вежлавны сёрни өдсө, төдчөдны колана кывьяс да вөчавны костьяс.

3. Фонетика, графика, орфоэпия, орфография

Вынсьөдны шы да шыпас, гласной да согласной йылысь төдөмлун, найёс торйөдны кужөм. Велөдны торйөдны парaa да паратөм гора да гортөм, парaa да паратөм чорыд да небыд согласной шыяс.

Велөдны видлавны шыяс серти кывьяс.

Уськөдны төд вылө *е, ё, ю, я* йота гласнойяслысь аслыспөлөслунсө.

Вынсьөдны торйөдан *ь* да *ъ* пасьясөн вөдитчөм йылысь төдөмлун.

Вынсьөдны небыд пасөн (*ь*) согласнойлысь небыдлун петкөдлөм да согласнойяс бөрын *і* да *и* шыпасьяс гижны кужөмлун.

Велөдны казавны коми да роч кывьясын шыяс, ударение да шуанног серти өткодьлунсө да торьялөмсө. Велөдны колана ногөн шуавны коми да роч шыяс да кывьяс.

Велөдны орччөдны да казавны согласнөй [с][з] шыяс комиын да рочын, рочысь кывъяс пыртгөн *ф-п*, *х-к*, *ц-ч* шыяслысь вежласьөмсö.

Чуйдөдны челядьöс виьставны велөдөм правилöяс вылө мыджсьөмөн кывъяслысь гижанногсö, аддзыны да гөгөрвоөдны велөдөм орфограммаяс, казавны да бурмөдны гижöда уджъяссысь тырмытöмторъяс.

4. Кывлөн тэчас, кыв артмөм да гижанног

Водзö сөвмөдны челядьлысь төдöмлунсö кывлөн тэчас йылысь: кыввуж, кывдін, кыв вежлалан, кыв артмөдан да форма артмөдан суффиксяс. Вынсьөдны кыввуж, кывдін да өтвужъя кывъяс йылысь төдöмлун. Велөдны аддзыны кывъяс пөвстысь өтвужъя кывъяс да гөгөрвоөдны найöс.

Вынсьөдны кыв вежлалан да кыв артмөдан суффиксяс йылысь төдöмлун. Велөдны аддзыны паньд да матын вежөртаса суффиксяс.

Велөдны видлавны кывъяс тэчас сертияс. Сөвмөдны да вынсьөдны кыв юкөнъяслөн кывйын ин да суффиксяс костын лөсялөмъяс йылысь төдöмлун.

Төдмөдны челядьöс кыв формаөн, кыввужйын [й], [к],[м],[т] содтана шыяөн. Төдмөдны [в],[л] вежласян шыясөн, велөдны видлавны кыв тэчас серти тайö шыяса кывъяссö. Төдмөдны кыввужйын [а],[и],[ö],[ы] содтана шыяса кывъясөн, велөдны видлавны тэчас серти тайö шыяса кывъяссö.

Төдмөдны челядьöс эмакывлөн, кывбердлөн, кадакывлөн медтшöкыда паньдасьлысь кыв армөдан суффиксясөн, велөдны суффиксяс отсөгөн артмөдны кывсикасяс.

Водзö сөвмөдны правилö подулалөмөн гижны кык кывйысь артмөм өтлаын гижсьысь тэчас эмакыв: турипув, уртшак. Велөдны гөгөрвоөдны кык кывйысь артмөм эмакывъяслысь вежөртассö (Мыйла таdzi шуöмаöсь?)

5. Кывсикасяс да найöс гижанног

Эмакыв

Вынсьөдны челядьлысь төдöмлун эмакыв йылысь: ловъя да ловтөм эмакыв; өтка да уна лыда эмакывъяслөн вежлөг серти петкөдчөм.

Велөдны торйөдны эмакыв мукөд кывсикасысь. Паськөдны эмакывлысь кыв вежөртассö.

Сөвмөдны вежлөг төдмавны кужöмлун. Вынсьөдны эмакыв вежлөгъясөн вөдитчыны кужöмлун.

Водзö велөдны челядьöс артмөдны суффиксяс отсөгөн эмакывъяс, төдмөдны кыв артмөдан суффиксясөн.

Вынсьөдны тэчас эмакывъяслысь гижанног: *синкым*, *сьöлаоз*, *гут-гаг*.

Нимвежтас

Вынсьөдны челядьлысь төдöмлунсö нимвежтас йылысь. Велөдны вөдитчыны сёрниын морта нимвежтасъясөн, ышөдны челядьöс текст лөсьөдігөн вежны кывъяс коймөд морта нимвежтасъясөн.

Төдмөдны челядьёс өтка лыда морта нимвежтасъяс вежлөг серти вежлалөмөн. Велөдны челядьёс төдмавны нимвежтаслысь вежлөгсө.

Төдмөдны уна лыда морта нимвежтасъяслөн вежласьөмөн. Велөны колана ногөн вөдитчыны сёрниын коймөд морта нимвежтасъясөн.

Кывберд

Вынсьөдны кывберд да сылөн вежөртас йылысь төдөмлун. Петкөдлыны кывбердлысь сёрниын коланлунсө: кывбердъяс стөчмөдны да мичмөдөны коми сёрнисө.

Төдмөдны челядьёс *мед-* кывводза кывбердъясөн да налөн гижанногөн: *мед-* кывводз кывбердъяскөд гижсьө өтлаын (*медбур*). Гөгөрвоөдны *медся* кыв кывбердъяскөд торйөн гижөм: *медся бур*; *мед-* кывводза кывъясын *е, ё, ю, я* водзын торйөдан чорыд пас (ъ) гижөм: *медъеджыд, медъён, медьюмов, медъяр*.

Велөдны челядьёс подулалөмөн гижны *-иник(иник)* суффикса кывбердъяс, төдмөдны налөн вежөртасн. Петкөдлыны *-иник (-иник-)* суффиксъяса кывбердъяслысь сёрниын төдчанлунсө да велөдны челядьёс кужөмөн вөдитчыны сёрниын тайё суффикса кывъясөн.

Төдмөдны челядьёс *-кодъ* суффикса кывбердъясөн да найёс гижанногөн: *кузькодъ*. Велөдны төдмавны кывбердъясысь *-кодъ* суффикс да орччөдны *кодъ* кывбөра эмакывъяскөд: *рөмпөштан кодъ*.

Төдмөдны челядьёс рөм петкөдлысь өтлаын гижан тэчаса кывбердъясөн: *кельыдлөз, пемыдгөрд*.

Төдмөдны челядьёс визь пыр гижсян тэчаса кывбердъясөн: кык өткодь кывйысь артмөм вылі тшупода признак петкөдлысь кывбердъяс (*ёнысь-ён, посни-посни*); паныд вежөртаса *-а* суффиксөн артмөм тэчаса кывбердъяс (*сьода-еджыда*); өтувтан вежөртаса *-а* суффиксөн артмөм тэчаса кывбердъяс (*выль дөрөма-гача*). Петкөдлыны тэчаса кывбердъяслысь сёрниын төдчанлунсө.

Төдмөдны кывбердлөн вежласьтөмлунөн: эмакыв водзын сулалысь кывберд оз вежлась ни лыд, ни вежлөг, ни морт серти. Сетны төдөмлун сы йылысь, мый юөрпас пыдди мунысь кывберд лөсялө подуwpаскөд лыдын: *Пуяс джуджыдөсь*.

Кадакыв

Вынсьөдны челядьыльсь төдөмлунсө да кужөмлунсө кадакывлөн кад, лыд, морт серти вежласьөм йылысь.

Вынсьөдны кадакывлысь кад серти вежласьөм да кад төдмалан кужөмлунсө, велөдны өшыбкатөг гижны колян када кадакывйын *и (-i)*: *локті, вайи*.

Вынсьөдны төдөмлунсө кадакывлөн кывпод понятие йылысь, велөдны сувтөдны сы дорё юалөм да аддзыны текстысь. Велөдны аддзыны *-ны (-ыны)* кывпод суффикс.

Төдмөдны челядьёс кадакывлөн морт серти вежласьөмөн да морта суффиксъясөн.

Төдмөдны соссяна кадакывъясөн да налөн артманногөн; лыд, морт, кад серти вежласьөмөн.

Төдмөдны соссяна кадакывъяс гижанногөн: *эг, эн, эз* кывъясын э гижом: *эн вунёд, эг эшиты, эз ветлы*; соссяна кадакывъясын ы гижом: *ог лыдды, оз волы, эз видзодлы*.

Төдмөдны кадакыв кыввужйын *й* шыпас гижомөн: *кайны-кайи, но воис*. Төдмөдны матын вежортаса кывъясыс артмөм тэчаса кадакывъяс визь пыр гижомөн: *сёйны-юны*; шы сетан либө серпасалан кадакывйыс да прөстөй кадакывйыс артмөм кадакывъяс визь пыр гижомөн: *шливгыны-зэрны*; паныд вежортаса кык кадакывйыс артмөм кадакывъяс гижомөн: *бөрдө-сералө*.

Төдмөдчы кадакывйын *-дч-, -тч-, -чч-* гижомөн, велөдны гижигөн вөдитчыны тайö орфограммаяснас.

6. Кыв, сылөн вежортас да кыввор озырмөдөм

Водзö сөвмөдны челядьлыс кывворсö мунөм-локтөм, нуөм-вайөм петкөдлыс кывъясөн (*локны, мунны, кайны, котөртны*), предмет вылө вуджан керөм-вөчөм петкөдлыс кывъясөн (*вайны, вөчны, вурны, кыйны*), места нимъясөн (*ордым, гыбад, кр, нөрыс, сён, сёрд*), мортлөн пытшкөсса петкөдчөм кывъясөн (*гажа, рад, нимкодъ, мелі, муса*), повддя петкөдлыс нимъясөн (*шондіа, кымөра, ыркыд, сэзь*). Төдмөдны челядьöс важся дозмукъясөн да эмбурөн, гөгөрвоөдөмөн пыртны сёрниö важ дозмук да эмбур нимъяс.

Велөдны челядьöс уна ног гөгөрвоөдны кывлыс вежортассö: предметсö кывйөн серпасалөмөн (*Көч-вөорса немөс, кузь пеля, дженъыд бөжа, табъя кока.*), синоним отсөгөн (*воль, көр ку*), антоним отсөгөн (*дженъыд-кузь*), өтвужъя кывъяс вайөдөмөн (*игөдчыны-иган*), кывтэчас да сёрникузя лөсьөдөмөн (*Дубыд шыд. Кань куткырвидзö. Нылыс мамыс вылө мунö.*).

Төдмөдны челядьöс кывлөн веськыд да вуджөдан вежортасөн, петкөдлыны вуджөдан вежортаса кывъяслыс текстын төдчанлунсö да велөдны вөдитчыны наөн сёрниын.

Водзö велөдны челядьöс вөдитчыны өти да уна вежортаса кывъясөн, төдмавны кывкуд серти уна вежортаса кывлыс вежортассö.

Төдмөдны серпасалан (изобразительнöй) кывъясөн (*шлывгö, тёпкö, швичкö, кышакылö, крутиш-кרותи*), петкөдлыны налыс художества гижөдын төдчанлунсö, велөдны пыртны сочинение гижигөн мөвп төдчөдөм могыс керөм-вөчөм серпасалыс кадакывъяс.

Ышөдны челядьöс вөдитчыны гижөда да вомгора сёрниын лөсялана матын да паныда вежортаса эмакывъясөн, кадакывъясөн да кывбердъясөн, велөдны ас гижөд дасьтөгөн бөрийны стөч кывъяс. Бырөдны сёрниын өти и сійö жö кывъясөн вөдитчөмсö.

Водзö сөвмөдны челядьлыс кывворсö зумыд кывтэчасъясөн да орччөдөмъясөн (*синва кодъ сөстөм ва*), ышөдны челядьöс висътавны предмет нимъяслыс нимтан подуvsö (энтимологиясö): места нимъяслыс (*Эжва, Ыджыдвидз*), быдмөг нимъяслыс (*вижъюр, катшасин, лымдорчача*), кад петкөдлан нимъяслыс (*вежалун, вильлун, лунпас*) да мукөд.

Йитода сёрни сөвмөдөм

Водзё велөдны висьтавыны мый йылысь кё, висьталанторйыслысь сөвман мөвпсё дзугтөг, сьёрсьён-бёрсьён, помас лөсялана кывкөртөд вөчөмө Водзё велөдны висьтавыны мый йылысь кё, висьталанторйыслысь сөвман мөвпсё дзугтөг, сьёрсьён-бёрсьён, помас лөсялана кывкөртөд вөчөмөн.

Ышөдны челядьёс сёрнитны да висьтавыны сёрнитөм дорё корөмъяс төд вылө босьтөмөн: стөча шуавны шыяс да кывъяс, висьтавыны гөгөрвоана да колана өдөн, корсьны колана кывъяс мөвп стөча висьталөм могысь, төдчөдны сёрникузяысь колана кыв, лэптыны либө чинтыны гөлөс, вөчны костьяс, вежлавны шуанног, сёрникузя шөрын да помын сувтыштлыны, гөлөсөн петкөдлыны сьөлөмкылөмъяс: радлөм, повзём, шензём, дивитөм да мукөд.

Велөдны сёрникузяын колана ногөн йитлыны кывъяссө өта-мөдыскөд (юалөм отсөгөн).

Велөдны дасьтыны иннас дзугөм сёрникузяысь текст, колана ногөн йитлыны сёрникузяссө, гижигөн пуктыны лөсялана пунктуация пасьяс.

Водзё ышөдны дасьтыны да гижны творчества уджъяс.

Ышөдны нырчысь челядьёс вөчны творчества уджъяс: морт-морта сёрни вуджөдны өтка сёрниө; висьтавыны мөд морт нимсянь, кад вежөмөн, дженьдөдөмөн, геройсө донъялөмөн да мукөд.

Изложение

Водзё велөдны гижны изложение подробнөя, дженьдөдөмөн, творчества да текст юкөнъяс бөрийөмөн, быд юкөн петкөдлыны выль визьсянь. Велөдны ас кывйөн висьтавыны текстлысь сюрөссө.

Велөдны лөсьөдны кывзөм да ас кежын лыддьөм текст дорё план, план вылө мыджсьөмөн дженьдөдны текстсө жа гижны изложение.

Велөдны план серти сьёрсьён-бёрсьён гижөмөнвисьтавыны лоөмтор йылысь да содтыны текстö юкөн.

Изложение текстлөн өти во джынйын ыджаыс 70-80 кыв, мөдын -80-90 кыв.

Сочинение

Водзё бурмөдны челядьлысь индөм тема вылө, сетөм да ас лөсьөдөм план серти сочинение гижан кужөмлун.

Велөдны лөсьөдны текст-өртөм серпас либө некымын серпас серти, висьтавыны дженьыда серпасыслысь сюрөссө.

Водзё велөдны дасьтыны да гижны серпасалөм да мөвпалөм пыртөмөн юөртана текст.

Велөдны лөсьөдны граммтикаысь велөдөм темаяс вылө мыджсьөмөн текст-мөвпалөм да наука гижөд: Мыйла *пемыдгөрд* кыв гижсьө өтлыан? Кор өтсыма юкөдъяс костын колө пуктыны чүтік?

Велөдны челядьёс корсьны да чукөртны сетөм тема серти колана материал, бөрийыны стөч мичкывъяс, наблюдайтны волөн быд кадө вөр-валысь мичлунсө да вөчны колана пасйөдъяс. Велөдны

лөсьөдны текст-серпас экскурсия дырйи мыйкө аддзылөмтор, ывлавыв да вөр-ва вежласьөмъяс йылысь.

Велөдны лөсьөдны да гижны велөдчан предметъяссысь босьтөм төдөмлун пыдди пуктөмөн текст, лыддьөм небөг либө спектакль йылысь донъялана гижөд (отзыв).

Төдмөдны челядьөс наука стильөн, велөдны висьтавыны тайö стильнас кыв гижанног гөгөрвоөдөм да пунктуация пасъяс колана ногөн пукталөм йылысь. Велөдны дасьтыны велөдөм тема йылысь терминъяс пыртөмөн морт-морта сёрни.

Ышөдны челядьөс бырөдны лөсьөдөм гижөдъясысь сёрни боксянь тырмытөмторъяссө, аддзыны да вежны ас лөсьөдөм гижөдын унаысь паныдасьлысь öти и сійö жö кывъяссө лөсялана кывъясөн : *Коля да Петя, ёртъяс, зонкаяс, детинкаяс, челядь, найö. Водзö велөдны мынтөдчыны ковтөг рочысь пыртөм кывъясысь да вежны найös коми кывъясөн.*

Сёрни культура

Водзö велөдны челядьöс этш төдөмөн сёрнитны, шыөдчыны могөн, подулалөмөн юөртны, прöща корны, шыөдчигөн вөдитчыны кывъясөн: *пыдди пуктана, радейтана, дона, вежавидзана.*

Водзö велөдны кужөмөн шыөдчыны аддзысигөн, вөдитчыны чолөмалана кывъясөн: *Бур асыв! Бур лун! Бур рыт! Видза олан! Чолөм! Олан-вылан!* Ышөдны челядьöс пыртны сёрниö бурсиөмъяс: *Быд бурсö тэныд! Кузь нэм да бур шуд! Нянь да сов! Виль вермөмъяс! Дзоньвидзалун тэныд (тиянлы)!*

Водзö велөдны челядьöс колана ногөн аттьöавны (*Аттьö! Ыджыд аттьö! Сё пасибö!*), шыөдчыны янсөдчигөн (*Аддзысьлытөдз! Бур туй! Чöскыд ун да бур вөт! Видз асьтö! Прöщайт! Водзö волы! Водзлань! Эн вунөд!*), прöща корны (*Прöстит! Эн дивит! Эн дөзмы!*)

Ышөдны сёрниö пыртны ошкана да лелькуйтчан кывъяс: *сёшайт, рочакань, сёзöлöта, шöвктуг, шöвктупыль, югыдлун, мада, зарни, оз тусь, акань, сьöлөмиöр, шондöбан.*

Чужтыны челядь сьöлөмын вежавидзана кывъясөн вөдитчан кужөмлун. Велөдны видлавны öта-мөдлысь сёрнисö этш боксянь да донъявыны сёрнитан шуанногсö: лөсялана шуанног, бур, вежавидзана, мелі, гора, вывті гора, скөр, надзöник да мукөд.

Мичаа гижны велөдөм

Водзö велөдны челядьöс гижны гижансер (каллиграфия) боксянь колана ногөн шыпасъяс да кывъяс, бырөдны гижан сям боксянь тырмытөмторъяссө.

Велөдны ас кежысь кужөмөн вöчны гижан тетрадьын колана пасйөдъяс (лун да төлысь, коми кывйысь велөдан тема), тетрадьын öта-мөдсысь торйөдны уджъяс да гижны удж ним, гижöда удж вöчигөн пыдди пуктыны виль визь да абзац, визь заводитчөмсянь да визь помөдз гижны текст.

Водзё велёдны колана ногөн вёчны коми кывйысь уджъяс, кужомён вёдитчыны грамматика боксянь кывъяс да сёрникузяс видлалігөн пасъясён, схемаясён да дженьдөдөмъясён.

Нёльöd классын босьтан төдөмлун да кужөмлун (компетенцияс)

Нёльöd класс помлігөн велөдчысяс төдöны:

- эмакывлысь , кывбердлысь, морта нимвежтаслысь, кадакывлысь признакъяс да вежласьöм;
- сёрникузяын öтсяма юкөдъяс;
- висьталан мог серти юөртана, юалана да чуксалана сёрникузя;
- шуанног серти горөдана да абу горөдана сёрникузя;
- сюрөса да содтана юкөд;
- öтсяма юкөдъяс сёрникузя;
- кывлысь öти да уна вежөртас;
- кывлысь тэчас: кыввуж, кывдін,кыв вежлалан суффикс, кыв артмөдан суффикс; форма артмөдан суффикс;
- эмакывлысь вежлөг вежөртасъяс;
- морта нимвежтаслысь лыд, морт да вежлөг серти вежласьöм;
- кадакывлысь кывпод;
- соссяна кадакывъяс.

Нёльöd класс помлігөн велөдчысяс кужöны:

- гижны уджтасын индөм орфограммаяс да гөгөрвоөдны правилöясөн;
- аддзыны сёрникузяысь öтсяма юкөдъяс да пуктыны чүтік öтсяма юкөдъяс костö;
- индыны эмакыв да вежлавны лыд, морт да вежлөг серти;
- аддзыны текстысь кывберд, төдмавны вежөртассö да индыны кывбердлысь лыдсö(сулалö кө эмакыв бöрын юөрпас пыдди);
- аддзыны текстысь морта нимвежтас, төдмавны сылысь лыд, морт да вежлөг; вежлавны нимвежтассö лыд да вежлөг серти;
- аддзыны текстысь кадакыв, төдмавны сылысь лыд, морт да кад; вежлавны кадакывсö лыд, морт да кад серти;
- небöгын сетөм отсөг серти видлавны кывсö шы да шыпас, кывсикас да квлөн тэчас боксянь;
- видзөдөмөн гижны öти во джынъяс 45-50 кыв, мөд во джынъяс-55-60 кыв;
- гижны кылана диктант öти во джынъяс 60-65 кыв, мөд во джынъяс-65-75 кыв;
- лөсьөдны план, а сэсся сы серти гижны изложение (80-90 кыв).

Нёльёд класс помалігөн велёдчысьяслөн эм позянлун тёдмавы:

- кывлысь веськыд да вуджөдан вежөртас;
- серпасалан кыв;
- художествоа да наука гижөд;
- кыввужйын да суффиксын *в/л* шыяс вежласьом, кыввужйын *[й],[к],[м],[т]* содтана шыяс;
- эмакывлысь морта суффиксьяс: *-ой, -ыд, -ыс*;
- мөд да коймөд морта эмакывьяслысь вежлөг серти вежласьом;
- квийтөда да кывийтөдом сложной сёрникузяс.

Нёльёд класс помалігөн велёдчысьяслөн эм позянлун велавны:

- кужомөн вөдитчыны сёрниын морта суффикса эмакывьясөн; гижны нимтан вежлөга эмакывлөн 1,2,3 морта өтка лыда асалан суффиксьяс: *-ой, -ыд, -ыс*;
- адзыны текстсь серпаслан (изобразительной) кывьяс;
- небөгын сетом остөг серти видлавны сёрникузя синтаксис боксянь да петкөдлыны сійөс схемаөн;
- лөсьөдны план, бөрийыны кывтэчасьяс, сёрникузяс, дасьтыны да гижны 60-70 кывья сочинение;
- тшөктөм серти донъявны ассьыс да ёртыслысь коми кывйысь удж;
- адзыны да бырөдны творчествоа уджъясысь гижанног, грамматика да сёрни боксянь тырмытөмторьяс;
- ас кежысь уджьяс вөчигөн вөдитчыны кывкудьясөн;
- лөсьөдны уна сикас текст: небөг вылө дженьыд сюрөса гижөд (аннотация); мыйкө вөчны велөдом (инструкция); снимок (фотография) дорө гижөдтор; аттёалана письмө; лоөмтор йылысь репортаж сяма висьт; морт-морта сёрни сяма текст; гажөдчөм либө нимлун вылө корана текст (текст-корөм); чолөмалана текст (праздникөн кодөскө чолөмалөм) да мукөд;
- лөсьөдны "Коми му" газетө либө "Би кинь" журналө юөртөм.

Нёльёд классын уджалан да сёрнитан компетенцияс:

- индөм тема вылө сёрнитөм: велөдысь да велөдчысь, кык велөдчысь, өтка сёрни;
- висьталанторлысь тема да шөр мөвп гөгөрвоөдом;
- мөвп стөча висьталөм могысь колана кывьяс корсьом; сёрникузяысь шуигөн колана кыв төдчөдом;
- ас сёрни мөвпыштөм, артыштөм, стөчмөдом да доньялөм;
- вежавидзана кывьяс сёрниө пыртөм;

- уджлысь коланлун да коми кыв тӧдӧмлысь тӧдчанлун гӧгӧрвоӧдӧм;
- удж вӧчтӧдз мог пунктӧм да сійӧс гӧгӧрвоӧдӧм;
- удж бала вӧчӧм (вӧчанногсӧ планируйтӧм) да уджсӧ сьӧрсьӧн-бӧрсьӧн вӧчӧм;
- кывйысь удж вӧчӧмсӧ видзӧдӧм (контролируйтӧм), ассыс да ёрта-ёртлысь вӧчӧмторсӧ донъялӧм;
- гижӧм уджъяс текст серти да сытӧг ас кезын лыддьӧм да видлалӧмӧн;
- уджысь тырмытӧмторъяссӧ казялӧм да помка гӧгӧрвоӧдӧм, велӧдӧм гижанног вылӧ гижӧда уджъясын вӧчӧм тырмытӧмторъяс бырӧдӧм;
- кывйысь сетӧм материал туялӧм, выль тӧдӧмлун казялӧм-восьтӧм да туялӧмторсӧ кывкӧрталӧм;
- посни классъяслы лӧсьӧдӧм кывкудъясӧн вӧдитчӧм;
- кывйысь водзынджык велӧдӧм (важ) тӧдӧмлун да выль тӧдмалӧмтор торйӧдм;
- водзӧ тӧдӧмлунъяс босьтан мог пунктӧм.

ИЧӧТ КЛАССЪЯСЫН ВЕЛӧДАН ОРФОГРАММАЯС

2 Класс

1. Чорыд параа **д, з, л, н, с, т** бӧрын **і**: *сімны, зі*.
2. Чорыд параа **д, з, л, н, с, т** бӧрын **э**: *зэв, тэрыб, сэки*.
3. Аснимъясын да прӧзвищӧын ыджыд шыпас: *Сыктывкар, Эжва, Канев, Сюрук, Гудӧк Вась*.
4. Ӧти визьысь мӧдӧ кыв вуджӧдӧм: *пӧ-лӧз-ни-ча*.
5. Кывбӧр эмакывкӧд: *пызан вылын*.
6. Рочысь пырӧм кывъясын **ф, х, ц, щ** шыпасъяс: *фляга, цемент, хор, тӧщӧ*.
7. Небыд согласнӧйяс бӧрын **е, ё, ю, я** водзын торйӧдан небыд пас (**ь**): *каньяс, кӧчьяс*.
8. Чорыд согласнӧйяс бӧрын **е, ё, ю, я** водзын торйӧдан чорыд пас (**ъ**): *шоръяс, козьяс*.

3 класс

1. Кык дз-а кывъяс: *кыддза*.
2. Орччӧн сулалысь кык ӧткодь небыд согласнӧйлысь небыдлун петкӧдлӧм: *вевттьыны, вевттис*.
3. Орччӧн сулалысь кык торъя небыд согласнӧйлысь небыдлун петкӧдлӧм: *разьсьӧма, разьсис*.
4. Кык кывйысь артмӧм ӧтлаын гижсьысь тэчаса эмакыв, ӧти кывйыс кӧ сёрниын торйӧн оз паныдасьлы: *синкым*.
5. Кык кывйысь артмӧм ӧтлаын гижсьысь тэчаса эмакыв, артмӧдӧ кӧ выль вежӧртас: *турипув*.
6. Эмакыв *ув, дор, выв, дін, пом, йыв* кывъяскӧд: *войвыв, кобув, вадор, ывлавыв*.
7. Кык кывйысь артмӧм визь пыр гижсьысь тэчаса эмакыв, петкӧдлӧ кӧ ӧтуван вежӧртас: *вӧр-ва*.

8. Рочысь пырём **р** вылө помасъысь эмакыв: *календар, звер.*
9. Кывбөр нимвежтаскөд: *ме дорын, тэ вöсна.*
10. Эмакыв "ин" вежөртаса кывкөд: *пызан выв, керка дор, пу дін, чунь пом, ты шөр, юр весьт, вөр бок.*
11. Эиакывъясын *ин (ін), лун, ни, тор* суффиксъяс: *косін, лөнин, бурлун, ошти, йөвтор.*
12. Петан да пыран вежлөга формаясын орччөн сулалысь эмакывъяс: *пуысь пуö, воысь воö, кадысь кадö.*

4 класс

1. Визь пыр гижан паныд вежөртаса кывъясысь артмём тэчаса кадакыв: *пырны-петны.*
2. Визь пыр гижан матын вежөртаса кывъясысь артмём тэчаса кадакыв: *шлывгö-визувтö.*
3. Кадакывъясын **-дч-, -тч-, -чч-:** *велöдчыны, сотчыны, кольчыны.*
4. Соссяна эг, эн, эз кывъясын **э** шыпас: *эг вунöд, эг лок.*
5. Соссяна кадакывъясын **ы** шыпас: *эг ытшкы, эн кольччы, эз лöсьöдчы.*
6. Колян када кадакывъясын кыв помын **и (і)** шыпас: *босьті, босьтін, босьтіс.*
7. Какдакыв кыввужйын **й** шыпас: *кайис, кайны; вайис, вайны.*
8. Визь пыр гижан öтуван вежөртаса кывъясысь **-а** суффиксөн артмём тэчаса кывберд: *выль дөрём-гача.*
9. Öглаын гижан рём петкөдлысь тэчаса кывберд: *немыдгöрд.*
10. Визь пыр гижан паныд вежөртаса кывъясысь **-а** суффиксөн артмём тэчаса кывберд: *сьöда-еджыда.*
11. Визь пыр гижан öтвужъя кывъясысь артмём тэчаса кывберд: *ёнысь-ён, мича-мича.*
12. Кывбердын **-кодъ** суффикс: *рудкодъ.*
13. Кодъ кывбөра эмакыв: *рöмпöштан кодъ.*
14. Кывбердын **-иник (-іник)** суффикс: *косіник, важиник.*
15. **Мед-** кывводза кывберд: *медмича, медічöт.*
16. Чорыд огласнöйяс бöрын *е, ё, ю, я* водзын торйöдан чорыд пас (**ѣ**): *медъён, медъеджыд, медъюмов, мадічöт.*
17. **Медся** кывторъя кывберд: *медся мича.*

1-4 КЛАССЪЯСЫН ВЕЛÖДЧЫСЪЯСЛЫСЬ КОМИ КЫВЙЫСЬ ТÖДÖМЛУН ДА КУЖÖМЛУН ДОНЪЯЛÖМ

Велöдчысьяслсь вочавидзöмсö донъялöм

Коми кывйысь тӧдӧмлуныяс донъялігӧн медводз колӧ пыдди пуктыны велӧдчысьяслысь юалӧм вылӧ стӧча вочавидзӧм, тема серти тырвыйӧ висьталӧм да мӧвпсӧ колана кывъясӧн тӧдчӧдӧм.

Вочавидзӧмъяссӧ 1-4 классьясын донъялӧны тадзи:

Вочавидзӧмсӧ "5" вылӧ позьӧ донъявны, велӧдчысьыс кӧ: 1) велӧдысьыслысь юалӧмсӧ гӧгӧрвоӧ, вочавидзӧ стӧча да тырвыйӧ, литературнӧй кыв нормаяс серти правильнӧя; 2) паськыда вежӧртӧ материалсӧ, подулалӧ ассьыс висьталӧмсӧ, вайӧдӧ видлӧгъяс велӧдчан небӧгысь да ассянь; материалсӧ висьталӧ сьӧрсӧн-бӧрсӧн.

"4" позьӧ пуктыны сэк, кор велӧдчысьыс тӧдӧмлуныяснас кужӧ вӧдитчыны практическӧя, эм 1-2 тырмытӧмтор сьӧрсӧн-бӧрсӧн висьталӧмас да стӧч кыв бӧрйӧмас. Тайӧ тырмытӧмторсӧ велӧдчысь кокниа бырӧдӧ.

"3" позьӧ пуктыны сэк, кор велӧдчысьыс тӧдӧ да гӧгӧрвоӧ велӧдмторсӧ, но эм некымын тырмытӧмтор: 1) оз тырвыйӧ висьтав велӧдмторсӧ; 2) оз гӧгӧрвоӧд кыв понятиеяслысь определениеяссӧ, оз стӧча висьтав да гӧгӧрвоӧд правилӧяссӧ; 3) оз куж эскӧдана подулавны ассьыс мӧвпьяссӧ, оз куж вайӧдны ассьыс видлӧгъяс; 4) оз сьӧрсӧн-бӧрсӧн висьтав материалсӧ; 5) висьталӧмас эмсь кыв боксянь торкалӧмъяс да тырмытӧмторъяс.

"2" оз ков пуктыны. Велӧдчысь бытӧ вочавидзӧ челядь да велӧдысь отсӧгӧн.

Видзӧдӧмӧн гижӧм (списывайтӧм)

Велӧдчысьяс видзӧдӧмӧн гижӧны дӧска вылысь, велӧдчан небӧгысь, дидактическӧй пособиесь. Гижигас челядь сӧвмӧдӧны гижан сямсӧ, велӧдчӧны гижигас да уджсӧ вӧчӧм бӧрас прӧверитны гижан уджсӧ.

Медводдза классын прописьӧ видзӧдӧмӧн велӧдчысьяс гижӧны содтӧд уджтӧг. 2-4 классьясын челядьы велӧдысь вӧзйӧ содтӧд уджъяс.

1-ӧд классын челядь гижӧны мӧд во джынйын 10 кыв.

"5" пуктыны, велӧдчысь кӧ гижӧма мичаа да дзугтӧг;

"4" пуктыны, велӧдчысьлӧн кӧ гижӧдас эм ӧти дзугӧм либӧ 1-2 нейджыд тырмытӧмтор;

"3" пуктыны сэтшӧм гижӧдысь, эм кӧ ӧти дзугӧм да 2-3 тырмытӧмтор;

"2" велӧдысьлы оз ков пуктыны. Велӧдысьлы колӧ индыны дзугӧмсӧ да тырмытӧмторсӧ, сэсся сетны позянлун гижны уджсӧ выльысь.

2-ӧд классын велӧдчысьяс видзӧдӧмӧн гижӧны печатнӧй шыпаса сӧрникузяс да текст быдса кывъясӧн колана гижансерӧн: велӧдчан во ӧти джынъяс-12-15 кыв, мӧд джынъяс-20-25 кыв.

"5" пуктыны мичаа да веськӧдтӧмъяса уджысь;

"4" пуктыны 1 дзугӧмысь либӧ 1-2 торксьылӧмысь;

"3" пуктыны 3 дзугӧмысь, 1-2 торксьылӧмысь;

"2" пуктыны, гижодас кө эм 4-5 дзугөм да 2-3 торксылөм; велөдчысылы колө сетны позянлун бурмөдны гижөдсө, бырөдны тырмытөмторьяссө.

3-өд классын велөдчысыя видзөдөмөн гижоны печатной шыпаса текст өти во джынъяс 28-30 кыв, мөд джынъяс-35-40 кыв. Гижода уджсө велөдысылы колө донъявны таdzi:

"5" пуктыны өшыбкатөм да веськөдтөмъяса уджысь;

"4" пуктыны, уджын кө эм 1 өшыбка да 1 торксылөм;

"3" пуктыны, уджын кө вөчөма 2-3 өшыбка да 1 торксылөм;

"2" пуктыны 4 да унджык өшыбкаысь. Век жө велөдчысь бырөдө видзөдөмөн гижөм уджысь өшыбкаыссө.

4-өд классын кыв лыдыс уджъясас содө: өти во джынъяс 45-50 кыв, мөд во джынъяс-55-60 кыв. Уджъяссө велөдысь донъялө коймөд классын моз жө. Велөдысылы колө пыдди пуктыны уджысылысь сьөкыдлунсө да велөдчысысылысь водзмөстчөмсө.

Донъялана (контрольной) диктант

Велөдчысысылысь төдөмлун донъялөм могысь позьө нуөдны татшөм диктантъяс: кывъяса (словарной) диктант, өлөдан (предупредительной) диктант, гөгөрвоөдана (объяснительной) диктант, коланасө бөръяна (выборочной) диктант, творчества диктант, асшөра (свободной) диктант, графической диктант. Велөдөмсө бура гөгөрвоөм бөрын гижоны донъялана (контрольной) диктант. Диктантъяс гижөм могысь колө босьтны гижөд кыв нормаяслы, класслы лсялана да гөгөрвоана текстъяс.

1-өд классын төдөмлунсө донъялөм могысь велөдчан во помланьыс велөдчысыя гижны слогъясөн да быдса кывъясөн 3-4 кывъя сёрникузяя (15-17 кыв).

2-өд классын велөдчысыя гижоны быдса кывъясөн сёрникузяя да текст: велөдчан во өти джынъяс-20-25 кыв, мөд джынъяс-30-35 кыв.

3-өд классын донъялана диктант гижан уджө пыртны өти во джынъяс 40-45 кыв, мөд во джынъяс-50-55 кыв.

4-өд классын диктант гижөм могысь кыв лыдыс татшөм: өти во джынъяс 60-65 кыв, мөд во джынъяс-65-75 кыв.

2-4 классъясын диктант донъявсьө таdzi:

"5" колө пуктыны, уджас кө абу ни өти дзугөм, вермас лоны 1 абу грубой дзугөм.

"4" колө пуктыны 1-2 өшыбкаысь орфографияын да 2 торксылөмысь пунктуацияын либө 1 өшыбкаысь да пунктуацияын 3 торксылөмысь.

"3" пуктыны, эм кө 3-5 өшыбка орфографияысь да 2 пунктуацияысь.

"2" пуктыны, эм кө уджас 6 да унджык өшыбка орфографиясы. Велөдчысыскөд колө нуөдны содтөд удж кужөмлунсө да төдөмлунсө сөвмөдөм могысь.

Донъялана диктант текстсө колө пыртны велөдөм орфограммасы. Текстас кө эм велөдтөм орфограмма, тайө кывсө велөдысылы колө гижны дөска былө. Уджсө донъялігөн оз ков чинтыны донсө:

- велөдтөм правилөяс былө өшыбкаысь;
- велөдысыс кө ачыс аддзөма да бырөдөма өшыбкасө.

Диктант донъялігөн велөдысылы төд вылын колө кутны өшыбкаыслысь сикассө да өти сикаса өшыбкаяс вөчөм. Велөдчысыс кө вөчөма өшыбкасө некымынысь өти и сійө жө кыв гижигөн либө өтвужья торьякывьясын, найөс колө лыддыны кызди өти өшыбка.

Донъялана диктантын кө эм витысь унджык өшыбка веськөдөм, донсө колө чинтыны өти балл былө. Диктантас кө эм куим да унджык веськөдөм, "5" оз позь пуктыны.

Донъялана диктант дорө позьө сетны фонетикаысь, орфографияысь да граммтикаысь содтөд уджыас. Тайө уджыассө велөдчысыс вөчөны текстсө гижөм бөрын. Комплекснөй уджысь колө донъявны кыкнан сикас уджсө торйөн да пуктыны кык оценка.

Грамматикаысь удж донъялөны тадзи:

"5" пуктыны, велөдчысыс кө колана ногөн да өшыбкатөг вөчөма став уджсө; абу вөчөма ни өти өшыбка;

"4" пуктыны велөдчысылы, коді вөчөма став уджсө, но өти уджас эм тырмытөмтор;

"3" пуктыны сылы, коді вөчөма джынсыс унджык удж, но эм тырмытөмторьяс;

"2" пуктыны, коді вөчөма джынсыс этшаджык удж, уджас эмөсь өткодь сикаса некымын удж.

Кывьяса (словарнөй) диктант

Кывьяса диктант нуөдөм могысь велөдысь бөрийө торья кывьяс. Налөн лыдыс: 2 классын-8-10 кыв; 3 классын-10-12 кыв; 4 классын-12-15 кыв.

Кывьяса диктант донъявсө тадзи:

"5" пуктыны өшыбкатөм уджысь.

"4" пуктыны, уджын кө вөчөма 1 өшыбка да 1 торксылөм (исправитөм).

"3" пуктыны уджысь, эм кө 2 өшыбка да 1 торксылөм.

"2" пуктыны, уджын кө 3-5 өшыбка.

Изложение донъялөм

Мөд классянь велөдчысыс гижөны изложениеяс. Нуөдан мог сертиыс 2-4 классьясын став изложениеыс велөдана (обучающөй). Сөмын 4-өд классын во помас челядь гижөны донъялана (контрольнөй) изложение.

Изложение текстлөн кыв лыдыс татшөм: 2-өд классын өти во джынйын 30 кыв, мёдын-35-40 кыв; 3-өд классын өти во джынйын ыдждаыс 60 кыв, мёдын-70 кыв; 4-өд классын текстлөн өти во джынйын ыдждаыс 80 кыв, мёдын-90 кыв.

Уджьясё донъялігөн велёдысь пыдди пуктё:

- темалы лёсялём;
- мөвпясё сьёрсьён-бёрсьён гижём;
- текстлөн планлы лёсялём;
- заводитчём, шөр юкөн да пом юкөнъяс выль визьсянь гижём;
- юкөнъясё да сёрникузясё óta-мёдыскөд кужёмён йитлём;
- стөч да колана кывъясён вөдитчём;
- велөдөмтор вылө мыджсьём.

Уджсё донъялігөн велёдысьлы колё пыдди пуктыны кывъяслысь гижанног да пунктуация пасьяс пуктём.

"5"-өн колё донъявны өшыбкатём, стөч кывъясён гижём изложение. Текстас восьтёма темасё да шөр мөвпсё, колана ногөн йитлёма óta-мёдыскөд и юкөнъясё, и сёрникузясё. Уджас вермасны лоны сёрни боксянь 1-2 неыджыд тырмытөмтор, но найөс веськөдёма ачыс велөдчысьыс.

"4"-өн колё донъявны стөч кывъясён гижём изложение. Тайө уджас план серти тырвыйө восьтёма сюрөссё, кужёма восьтны темасё. Но текстас эм 2-3 өшыбка, сёрни боксянь 2-3 тырмытөмтор.

"3"-өн донъявсь 4-5 өшыбкаа изложение. Текстас паныдасьлёны сёрни да кыв боксянь өшыбкаяс да тырмытөмторъяс, велөдысьыс абу аддзёма гижигас стөч да колана кывъяс.

"2"-өн донъявсь 5 да унджык өшыбкаа изложение. Велөдчысьыс абу вермёма план серти сьёрсьён-бёрсьён гижны текстсё, эмось сёрни боксянь тырмытөмторъяс. "2" баллөн донъялём уджсё велөдчысь вермас бурмөдны. Журналё колё пасйыны бурмөдөм уджыслысь донсё (4-өд классын донъялана изложениеысь кындзи).

Сочинение донъялём

Коми кыв урокъяс вылын грамматикаысь либё гижанногысь велөдөм темакөд йитёдын нуөдсьёны творчества ашшөр уджъяс. Öтвыв лөсьөдөм либё сетём план серти, сетём юрним либё серпас серти 2-4-өд классъясын велөдчысьяс гижёны ашшөр сочинение. Нуөдан мог сертиыс став сочинениеыс велөдана (обучающöй).

2-өд классын велөдчысьяс дасьтёны 4-5 сёрникузяа сочинение, кыв лыдыс творчества уджас 25-30 кыв; 3-өд классын гижёны 40-50 кывъя сочинение; 4-өд классын кыв лыдыс содö: велөдчысьяс дасьтёны да гижёны 60-70 кывъя ашшөр удж.

"5"-өн донъявны бура гижом творчествоа удж. Сочинениеас тыр-бура восьтома темасо да шор мовпсо, гижысьыс петкодлома ассьыс сёлөмкылөмсö, сюрөссö, мовпсö восьтом могысь бөрйöма стöч кывъяс. Гижигас бура йитлöма öта-мöдыскöд сёрникузяссö. Текстсö гижигас орфография боксянь сöмын öти öшыбка, сёрни боксяньыс да пунктуация пасъяс пуктом вылö эм 2-3 тырмытöмтор.

"4"-өн донъявсьö сёрни боксянь 3-4 тырмытöмтора сочинение. Гижанногын да пунктуация пасөн вöдитчöмын эм 1-2 дзугöм. Ашöр творчествоа уджас восьтома темасо да шор мовпсö, сьöрсöн-бöрсöн петкодлома сюрөсса, пыртöма колана кывъяс да кывтэчасъяс.

"3" лöсялö кыв да сёрникузяс боксянь гöльдзык уджлы. Уджас эм сёрни боксянь 4-5 тырмытöмтор, орфография серти гижöмын да пасъяс пукталöмын уджас эм 3-5 дзугöм.

"2" сочинениеысь велöдчысьлы оз ков пуктыны, кöть уджас лоас уна тырмытöмтор да öшыбка. Öшыбкаяс урчитöмön велöдысь нуöдö сёрни бурмöдан уна сикас удж. Сы бöрын велöдчысь выльысь гижö сетöм тема серти творчествоа уджсö.